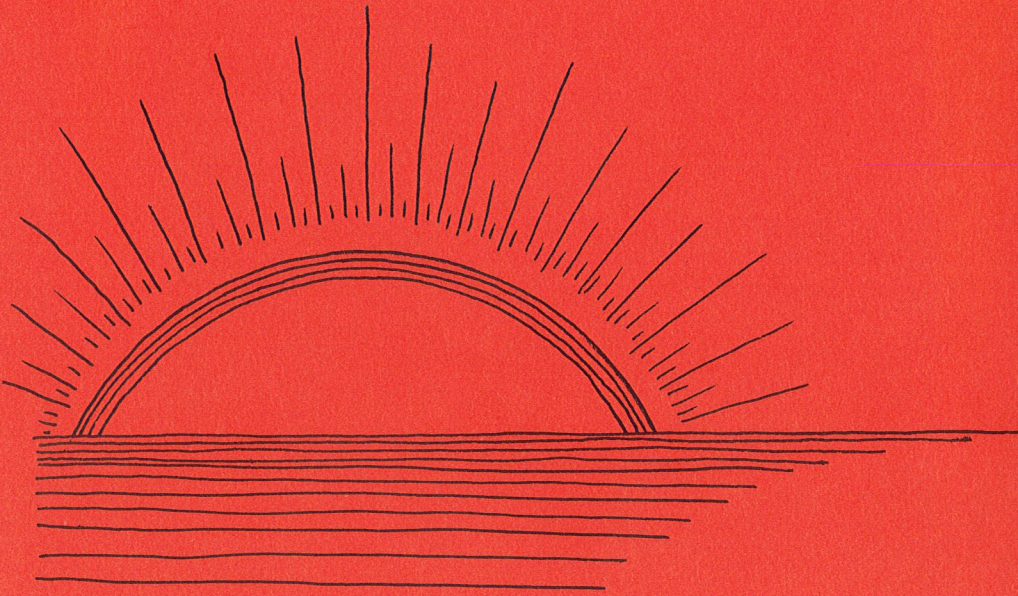
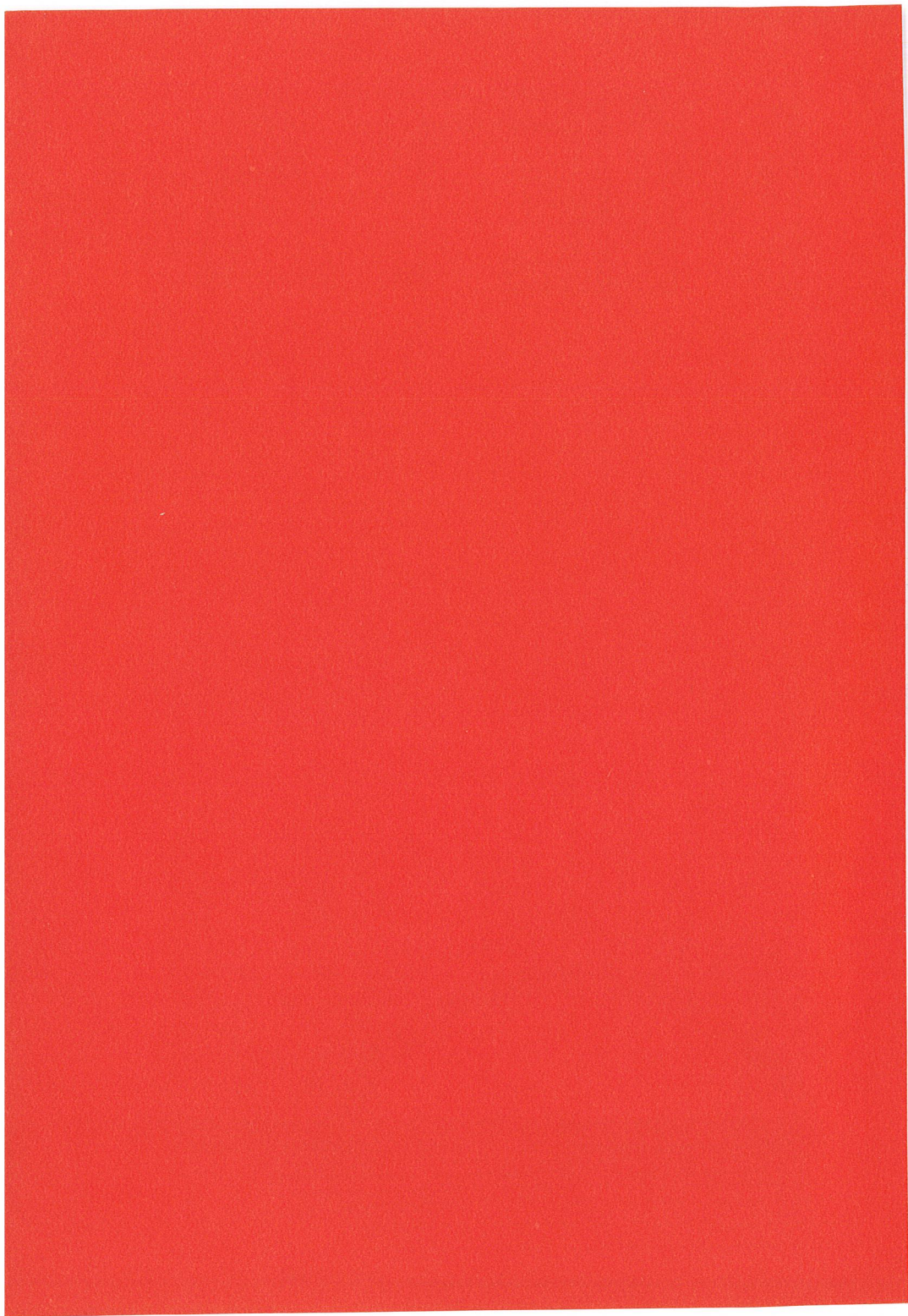

META ¹ 1982

cww-82

META:s gamla redaktion har nu att ta ett smärtsamt farväl. Som framgår av årsmötesprotokollet (publicerat i detta nummer) har föreningen utsett en ny styrelse och i och med detta på en gång lyckats säkra såväl kontinuitet som förnyelse. Tendenser från tidigare kan iakttagas, så t. ex. har Anders-falangen ytterligare stärkts och den köns-mässiga snedfördelningen upprätthållits om än något försvagats. Vi, den avgående styrelsen, önskar den nya styrelsen och redaktionen lycka till, och ser med förväntan fram mot en situation, då vi mera hämningslöst än tidigare själva kan bidra till META:s innehåll.

När vi startade META ville vi stimulera till debatt och verka för idé- och erfarenhetsutbyte inom det medeltidsarkeologiska fältet. Det kan naturligtvis diskuteras om vi varit framgångsrika i detta; dock har det ju faktiskt

diskuterats en del i META. Det är möjligt att diskussionen inte alltid varit klagörande och stundom mera engagerad än snygg, men ett och annat guldkorn kan ändå vaskas fram. Vi vill som eget beröm anföra att vi försökt balansera allvarlig tråkighet med respektlöshet samt att vi inte någon gång refuserat insända manus.

Vårt sista nummer av META har något karaktären av Brokiga Blad. Någon riktigt sammanhållen tanke bakom helheten finns inte, utom möjligen att vi vill aktualisera behovet av presentation och diskussion av (medeltids)arkeologisk-historisk litteratur. Dessutom tillkommer givetvis Debatt. Som vanligt ansvarar varje bidragsgivare själv för innehåll och utformning.

Med detta tackar vi för oss

Anders Andrén	Axel Christophersen
Lars Redin	Claes Wahlöö
Anders Wihlborg	

STADGAR FÖR MEDELTIDSARKEOLOGISKA FÖRENINGEN

1. Medeltidsarkeologiska föreningen är en ideell förening, vars syfte skall vara att utge Medeltidsarkeologisk tidskrift (META) och stimulera den medeltidsarkeologiska forskningen.
2. Medlem erhåller avgiftsfritt tidskriften META.
3. Styrelsen skall omfatta 5 personer, som fördelar arbetet mellan sig. 1 medlem utses till sammankallande.
4. Styrelsen skall ingå i tidskriften META:s redaktion.
5. Rätt att teckna föreningen äger styrelsemedlemmarna var för sig.
6. Årsmöte med val av styrelse och revisor skall äga rum senast den sista februari varje år.

PRIORITIES IN SWEDISH MEDIEVAL ARCHAEOLOGY

In responding to the editor's invitation to offer some comments on the future development of medieval archaeology in Sweden, I am very conscious that I know too little of the work that has been and is being done. The following remarks are therefore offered hesitantly, and with the humility due from an English historian writing from Leeds.

My first ambition is to persuade Swedish historians and archaeologists to adopt the Danish definition of 'medieval' to include the Viking age. The separation of the two is unfortunate. If we are condemned to begin the medieval period of Swedish history with the conversion let us at least recognise that even in Uppland, to judge by the runic inscriptions, it began at the latest by the year 1000.

There are three urgent general needs. First, that the material already collected in Swedish museums should be properly catalogued and that a representative selection should be published. The Medieval Catalogue of the London Museum, first published in 1940, is still in print and serves as valuable work of reference for field archaeologists and museum curators in England. The lack of a similar aid in Sweden must be a great disadvantage. Secondly, it is desirable that excavation reports should be published promptly. They need not be elaborate or expensive. Full reports with diagrams, photographs, etc, could perhaps be kept by Riksantikvarieämbetet and consulted much as historians use archives for their material. Summary reports outlining the main results are, however, badly needed and should

be generally available. It would in fact be most helpful if annual reports of work in progress and of current excavations could be produced on the model of the Medieval Britain section of the results of such investigations can be combined with detailed surveying of the surrounding countryside. The benefits of such an approach are being shown very clearly at Wharram Percy in Yorkshire.

There is obviously a need for scholars working on different types of material to collaborate in the planning of priorities, and the discussion results. It would be valuable to bring together place-name experts, historians, geographers, ecologists, anthropologists as well as archaeologists for these purposes. It is, however, essential that such experts should stick to their own specialities. One of the curses of Dark Age and medieval studies is the tendency for historians and archaeologists, for example, to use each others evidence, often without understanding its limitations, to interpret their own material. The results can be deplorably circular. Apart from conferences, preferably small, and seminars on specific topics, it would be very helpful to have one or more small groups of specialists in different fields meeting regularly, say twice a year. Such meetings can help clear up misunderstandings about the possibilities and limitations of different types of evidence. I have had experience of two such groups in England, one devoted to Viking studies the other to numismatics, and know how great the benefits of such discussions can be not only for the parti-

icipants but also for the subject.

In considering the particular questions that Swedish medieval archaeology should focus on I will not mention urban topics, which are now well served by Projektet Medeltidsstaden, although it is perhaps worth emphasising the desirability of studying the interaction between urban or industrial centres and their rural surroundings. There is clearly a need to encourage a greater journal Medieval Archaeology. An annual survey covering the whole of Scandinavia would be even more useful, and it might be possible to combine it with a list or review of relevant new publications. Thirdly, a determined effort should be made to inventory all visible medieval remains.

The opportunities for future investigations will, of course, largely be determined by the threats posed by modern development. There is something to be said for the random sampling of sites that become available so that the interests of any one generation do not lead to the neglect of types of evidence that may well, in the future, come to be recognised as important. Our priorities may not be those of our successors. It is nevertheless desirable that several extensive areas should be selected in which all sites should be investigated as thoroughly as possible as and when there are opportunities. If necessary this should be done at the expense of smaller sites elsewhere. We should resist the temptation to rescue every site, for that inevitably leads to a dispersal of effort and resources. Keyhole archaeology opens few doors and, if resources are inadequate, we should be prepared to abandon some sites to ensure that others are properly investigated. Alternatively, some excavations could be undertaken to answer very specific questions, for example some rapid

and small scale excavations in towns could be directed to establishing the history of the street plan or of property boundaries. Dutch and Danish archaeologists have shown that the excavation of whole villages, or of groups of farms, may require some sacrifice of detail but can yield very valuable evidence about boundaries, roads, building groups, fields and other enclosures that illuminate the development of rural society in ways that would otherwise be impossible. It is even better if the archaeological interest in deserted settlements. Settlements that were abandoned, or greatly reduced, in the fifteenth or sixteenth centuries offer opportunities to study their earlier history without later disturbances. The pattern of colonisation needs closer study, both in areas peripheral to heavily settled districts and also in distant regions, such as Västerbotten. Attention should also be paid to medieval shipping and to harbours, both inland and coastal, and to their relations with their hinterlands. One topic that is currently attracting much attention from place-name scholars is boundaries and the groupings of settlements for administrative, economic or religious purposes. The historical and archaeological evidence for the medieval development of these districts, and their boundaries, would repay more vigorous study.

There are also some technical desiderata. The establishment of reliable dendrochronological sequences for as many areas as possible would help our understanding of the climate as well as provide firm dating criteria. The study of pottery fabrics would make it possible to identify centres of production and the patterns of distribution from them, as would the recognition of specific characteristics of iron produced in different places.

Finally, much would be gained from occasional opportunities for Swedish scholars working on medieval topics meeting their counterparts elsewhere. It would, for example, be mutually beneficial for Swedish and Scottish medievalists to discuss their problems, methods and conclusions. There are many points of similarity between the two kingdoms in the middle ages and a comparison of this kind would probably be particularly fruitful.

Peter Sawyer

LITTERATUR

OM NYA TIDENS ARKEOLOGI - ELLER MÖJLIGHETER I CHRISTIANIAS BYGRUNN

Ett utmärkande drag för arkeologer är att deras förhoppningar är stora och allomfattande - innan de börjat gräva. Det finns för arkeologen ingenting, som är så fullt av möjligheter, som det ännu ej tacklade grävningsobjektet. Där kan den Stora Upptäckten ligga och vänta - Schliemanns Troja, beviset för att svearikets urhem låg i Västergötland, Einar Tambarsköldes avbrutna båge, feodalstatens grundvalar. Alla möjligheter finns till dess att allt är utgrävt och han/hon står där igen med några tiotusental krukskärv-r, högar med ritningar och ett laboratorium fullt med jordprover och frösamlingar. Detta är ju oftast gott nog att hänvisa till som konkret utbyte av insatsen. De fantastiska möjligheterna har dock i detta läge flyttat över till granntomten, ännu outgrävd och lockande jungfrulig.

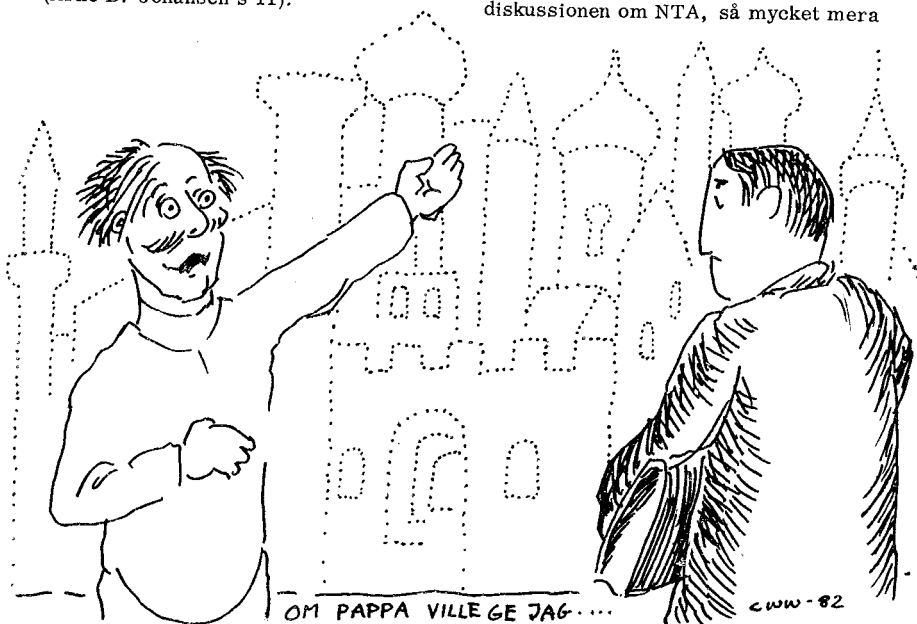
Detta var en utveckling om personliga drivkrafter. Tyvärr är sådant inte gångbart vid rationell redovisning av skäl till arkeologiska insatser. En enkel hänvisning till "att det kan hända något spännande" entusiasmerar knappast fornminneslagens handläggare, grävningsföretagens finansärer eller ens vid förekommande fall universitetens vetenskapliga handledare. Mera objektiva samhällsrelaterade skäl krävs, och krävs med allt större kraft ju högre grävningskostnaderna stiger.

Där befinner vi oss. Mycket av vad som sagts och skrivits av arkeologer under det senaste decenniet har gått ut på att objektivisera argumenten för arkeologiska insatser. Det har inte med nödvändighet medfört att redovisade argument blivit mindre spekulativa än förut, inte heller mera konkreta. Språkbruket är dock annorlunda. Man gräver s a s inte längre efter Gorm den gamle utan efter sociala strukturer vid tiden för den protofeodala statens etablering. Argumentationsmetodiken har visat sig vara framgångsrik vad beträffar hanteringen av medeltida stadslager. I dag har man grävt fram så mycket underlag för studier i sociala strukturer i medeltida städer att man sitter ovanpå fyndbergen och begär anslag till datorer. Detta är självklart helt utmärkt. Vi bör uppskatta att det finns ett kvalitativt gott och kvantitativt stort material kring en rad fenomen i det medeltida samhället, speciellt då den medeltida staden. Problemet för arkeologerna är dock att vägen är lång fram till de meningsfulla utsagorna. De sociala strukturererna lyfter man inte bara ur jorden och ställer ut på museer. Man har att rekonstruera dem i ett mycket komplext sammanhang och sedan återstår givetvis frågan vad man ska ha dem till.

Under tiden skall vi - arkeologer - ju

dock sörja för feedbacken - ge våra uppdragsgivare en god karamell att suga på. Har vi funnit Gorm den gamle, eller för den delen Jakob Erlandsson, duger han gott ett bra tag. I annat fall får vi med fast stämman hävda att vi nu äntligen har ett gediget underlag för studiet av levnadsbetingelser i tidig-urbana miljöer - vilket vi ju kanske har. Situationen bäddar dock för flokler och dimridåer. Ett gott exempel på sådan flosklös dimridå gavs i META nr 2/81 när det hävdades att arkeologi är "et studium av menneskets livsstrategier" (Arne B. Johansen s 11).

att jag blandar mig i den diskussionen är att de flitiga osloarkeologerna efter META 2/81 oförtövligen utkommit med en publikation i ämnet (Fra Christianias Bygrunn, Arkeologiske utgravninger i Revierstredet 5-7, Oslo; Riksantikvarens skrifter 4, Alvheim & Eide 1981). I vårt rationella tänkande vill vi gärna tro att om fenomen A i tid nära föregår fenomen B, så är B orsakat av A. Det är ju möjligt att man inte ska pressa teorin om orsakssammanhanget i detta fall, men onekligen ger Christianiaboken konkretion åt den i META inledda diskussionen om NTA, så mycket mera

Vi är nu äntligen framme vid detta inläggs egentliga orsak. Arne B. Johanssens motivering skulle kunna ses som ett uttryck för arkeologiens livsstrategi, dels generellt (alla tider utgör föremål för våra undersökningar) dels speciellt (i och med det också Den Nya Tiden). Nu handlade det alltså om Nya Tidens Arkeologi (NTA) och det direkta skälet

som det i den framförs principiella argument för det berättigade med NTA. Låt oss i korthet göra en översikt över de ståndpunkter, som framförts i ärendet innan vi går över till det givna konkreta exemplet.

Inledningsvis kan vi konstatera att ingen hittills har hävdats att NTA saknar be-

rättigande och ej ska utövas. Utöver detta kan vi indela ståndpunkterna i två huvudkategorier. A: NTA har ett självklart berättigande; den tillför kunskap, som ej kan nås på annat sätt. B: NTA innebär en metodisk möjlighet, som dock kräver preciserade motiv i det enskilda fallet för att utövas.

Varför omfattas då dessa ståndpunkter? Låt oss först se på A:

Historia och arkeologi belyser olika sidor av det förflutna. Var disciplin ger en ny facett av objektet och vi behöver så många som möjligt av dem. Arkeologin ska praktiseras när den har väsentliga bidrag att komma med till vår bild av det förflutna. (Det anges ej något läge där detta ej skulle vara fallet, min anm.) (Arne B. Johansen, META 2/81).

Arkeologiska undersökningar är nödvändiga, trots tillgång på skriftligt källmaterial. Detta är alltid skrivet med en bestämd avsikt, oavsett vilken tidsperiod man väljer. Det arkeologiska

materialet ger en tydligare bild av hur verkligheten har gestaltat sig (Eva Jönsson, Stefan Kihlberg, META 2/81).

Det existerar fysiska lämningar (i form av byggnader, jordfynd o dyl) från eftermedeltid; alltså måste arkeologen befatta sig med dem. (Ovan utgör ett försök att tolka Per Kristian Madsen i META 3-4/81.)

En välutvecklad efterreformatorisk arkeologi kan i flera sammanhang bidra till kulturhistorisk forskning och faktiskt vara i stånd till att producera nya källor till vårt lands historia. Dessa kommer tillsammans med existerande källor att kunna ge oss nya och fördjupade insikter i 1500-, 1600- och 1700-talets verklighet (Norge) (Erik Schia: Fra Christianias Bygrunn s 27 ff.).

Vid sidan av dessa generella ställningstaganden för att NTA skall praktiseras finns ett antal enskilda motiveringar för vilka områden, som kan behandlas. Det pekas fr a på möjligheten att stu-

dera de lägre sociala skiktens villkor, på att få den från kartor och matrikel-förteckningar kända topografiska bilden förankrad bakåt i tid samt korrigerad, på vikten av att få skriftliga uppgifter om handelsförbindelser o dyl konfronterat med arkeologiskt material. Här-till gives chansen att få värdera arkeo-logiskt materials källvärde och få ar-keologisk analysmetodik kontrollerad i en period där kompletterande källma-terial finns. (Exemplen är hämtade ur META 2/81 samt Fra Christianias By-grunn.)

Företrädare för ståndpunkt B motive-rar sig sålunda:

Arkeologin ska utnyttjas, när det inte finns andra källmaterial, som är bil-ligare och enklare att använda. Det gäl-ler att formulera arkeologens roll, be-roende och självständighet i förhållande till andra arbetsfält, inte för att profi-lera sig till varje pris, utan för att kunna komplettera och ge självständiga bidrag till beskrivningen av det äldre samhället (Hans Andersson i META 2/81).

Våra utgångspunkter måste vara den historiska problemställningen. I den mån behandlingen av denna nödvändig-gör utnyttjande av arkeologisk metodik och material, skall detta givetvis göras (också inom ramarna för Nya Tiden), men det faktum att ett resultat vilar på arkeologiska grundvalar gör det inte nödvändigtvis mera intressant eller mera säkert (Axel Christophersen, META 2/81).

I META 2/81 gavs exempel på insatser i NTA som bedömts vara motiverade, t ex att ta fram ett referensmaterial åt andra forskningsdiscipliner, i detta fal-let osteologin, att skapa hållpunkter för utnyttjande av äldre kartmaterial (Leif Jonsson), att skapa underlag för studier av hälsotillstånd, kostvanor och tekno-

logisk utveckling.

Så ser argumenten ut i kort summering.

Omöjligt är väl inte att detta kan upple-vas som en orättvis betraktelse, i vil-ket fall man kan hoppas på motreaktio-ner. Emellertid synes det mig vara klart att det bland inläggen kring NTA finns ett ställningstagande å ena sidan till NTA som ett skall och ett måste och å den andra sidan till NTA som en möjlighet. Producenterna till "Fra Christianias bygrunn" ansluter sig helt klart till den första ståndpunkten och har därvidlag som synes gott sällskap.

I detta läge kan bokanmälararen av "Fra Christianias bygrunn , Arkeologiske utgravninger i Revierstredet 5-7, Oslo" arbeta utifrån olika infallsvinklar:

- A. Var undersökningen motiverad?
- B. Är de behandlade problemområdena meningsfulla?
- C. Är behandlingen godtagbart genom-förd och redovisad?
- D. Vilket värde har publiceringen?

"Fra Christianias Bygrunn" behandlar och redovisar material och resultat från en grävning inom området för den på 1620-talet grundade staden Chris-tiania - dvs det var fråga om en stads-grundning i kombination med flyttning av stadsfunktionerna från det medeltida Oslo. Boken är påkostad, ordentligt in-bunden med glättat papper, rikligt il-lustrerad bl a med 35 färgplanscher i snygg typografisk utformning. Gräv-ningen och publikationen bekostades av Norges Bank, vilket väl torde ha bidra-git till - kanske var förutsättningen för - den, i dessa rapporttryckstider ovan-liga känsla av gedigen och dyr bok, som vidlåter Fra Christianias Bygrunn. Den är angenäm och lättillgänglig att handskas med. I någon mån påminner "Fra Christianias Bygrunn" om "Upp-grävt Förflutet för PK-banken i Lund",

men har en mera sammanhållen karaktär och ansluter därvidlag också till de tidigare utkomna Gamlebyen 1 och 2 från Oslo. Åtskilliga av författarna från dessa verk återkommer också i "Fra Christianias Bygrunn", vilket måste anses vara ett plus. Osloarkeologin har lyckats säkra en kontinuitet på den personella sidan, som då den kombinerats med publiceringsambitioner, borgat för saklig kompetens och konsekvens.

Den aktuella undersökningen föranledes av att Norges bank skulle bebygga en tidigare inte utschaktad tomt i centrum. I "Fra Christianias Bygrunn" finns en utschaktningsskarta publicerad (fig 5), som berör området för 1600-talsstaden. Denna illustrerar en utschaktning, som är omfattande; en jämförelse med motsvarande kartor från svenska medeltidsstäder placerar Christiania vid sidan av dystra skräckfall, typ malmarna i Stockholm, östra åstranden i Uppsala, Södertälje och Västerås (se projektet Medeltidsstadens rapportserie). Det är givet att när det ges möjlighet till undersökning på en relativt orörd tomt i en dylik situation, knyts förhoppningar till resultatet, även om tomten i fråga som här, ligger perifert och kanske inte primärt på det allra bästa området.

Har resultatet av grävningen då motiverat insatserna? En sådan fråga bör bör nog närmare preciseras, eftersom det undersökta kan ha relevans ur i princip två aspekter. Dels kan det ha givit fördjupad kunskap om Christiania, dels kan det ha etablerat ett referensmaterial, som kan vara nyttigt och användbart i allmänarkeologisk praxis. Det senare alternativet är ju en funktion, som materialpublikationer brukar ha.

I bokens inledning ger Erik Schia exempel på företeelser kring Christiania, som man kan få klargjorda på arkeolo-

gisk väg. Man kan få en komplettering av bilden över de vardagliga brukstingen, i förhållande till uppgifter från skriftligt material; detta kan genom mängdanalyser ge ny information om vardagsföremålen. Man kan få detaljinformation om topografiska förhållanden: stadsgårdarnas storlek och struktur. Det kan ges upplysning om hur byggnadsförordningar följs i praktiken. Hantverksavfall kan identifiera verkstäder och spegla den teknologiska förändringen inom enskilda hantverkskategorier. Importföremål ger möjlighet att studera handelsförbindelser och varudistribution. Kosthåll och matproduktion kan studeras i osteologiskt och botaniskt material (kap A Introduktion s. 27 f.). Som vi ser är ju dessa förväntningar tämligen allmänna. Tor Saether upprepar i kap V Kulturhistorisk sammanfattning denna karaktärisering av materialets användbarhet och gör en genomgång av de konkreta slutsatser som kan dras:

1. På 1670-talet planerades området för bebyggelse, genom att en timrad stockkonstruktion uppfylldes med avfallsmassor hämtade ovisst varifrån, men med kronologisk relevans bakåt i tiden till början av 1600-talet (Fas 3). Utfyllnaden täcktes av en plankbeläggning och låg på detta sätt öppen någon tid (Fas 2) innan Fas 1, som består av omrörda lager från 1700-talets början fram till nutid.

2. Fyndmaterialet är (i förhållande till motsvarande medeltida) stort och utmärks av stor formrikedom och fördelning på olika kategorier. (Vid sammanställning med det skriftliga materialet kan det sägas spegla ekonomisk tillväxt och ökad kontakt med andra europeiska länder.)

3. Det mesta av fyndmaterialet är producerat i utlandet (vilket belyser stadsmiljöns oberoende av den lokala produktionen). En från skriftligt material

okänd fyndgrupp är det blyglaserade rödgodset.

4. En förskjutning i handelsförbindelserna till fördel för England på bekostnad av Holland kan studeras i kritpipe-materialet; detta synes antyda en tidigare förändring på denna punkt än vad som utsågs av skriftligt material.

5. Kosthållet har dominerats av kött från fäkreatur, fr a får; svin finns i mindre mängd. Från storfäkreatur har man fått mjölk. Man har vidare ätit fågel (höns och gäss mest, men också något vildfågel) och hare (vilket visar tillförsel från omlandet). Fisk förekommer också. Fynd av fröer visar att man ätit diverse frukter och bär.

Detta ger på intet sätt rättvisa åt Tor Saethers kulturhistoriska sammanfattning, som innehåller betydligt mera av upplysningar om Christianias sociala och ekonomiska liv under den berörda perioden. Det återger dock i stort sett de slutsatser han vill dra på grundval av det arkeologiska materialet. Det kan synas tämligen blygsamt, speciellt med kunskap man redan har på grundval av skriftligt material om förhållandena i Christiania. Eftersom Saether själv hävdar att det arkeologiska materialet haft stor betydelse, kan det vara på sin plats att närmare granska detta.

Det arkeologiska materialet har alltså visat att den bebyggelse, man känner till från år 1709, troligen är den första på platsen, eller i varje fall tillhör det äldsta skedet; området har varit tillgängligt för utnyttjande endast en relativt kort tid - maximalt ca 40 år. Det arkeologiska materialet har ingen utsågo att komma med, vad beträffar den arkivaliskt kända bebyggelsen; man kan alltså hävda att det skriftliga materialet hävdar sig väl, vad beträffar kunskapen om områdets bebyggelse-topografiska utnyttjande.

Eftersom vi torde kunna spåra ekonomisk tillväxt och ökade utlandskontakter under 1600-talet i det skriftliga materialet eller på annat sätt, känns detta som en fullt rimlig förklaring till det arkeologiska materialets sammansättning. Man kan ju dock lägga märke till att det generellt vad beträffar vissa materialgrupper finns relativt litet inhemskt producerat material från stadsmiljöer under senmedeltid - till vilket mönster alltså förhållandena i Christiania väl överensstämmer. Det är således tveksamt om observationen har speciell relevans för just denna miljö. Det är allmänt sett svårt att tolka enskilda förhållanden på grundval av fyndmaterials sammansättning; inhemska produkter kan t ex ha varit av mindre beständigt material, utan att detta för den skull innebär att det varit av liten betydelse. Kläder - tyg - torde t ex ha varit av central betydelse för stadsbon i alla tider, till stor del torde sådant ha varit av lokal proveniens. Det är dock ytterst sällsynt att detta material uppträder i arkeologiska fyndmaterial. Från Revierstredet i Christiania har gjorts fynd av läder och skor, vilket likaledes torde ha varit resultatet av lokal produktion. En tämligen stor del av metallföremålen har säkert varit smidda av lokala smeder; merparten av träföremålen utgör knappast heller spår efter import. Allt detta har varit viktiga företeelser för livet och verk-

ligheten i staden. Om man ser saken så, finns det allt skäl att tro att det rådde ett stort beroendeförhållande mellan den nya stadskulturen och den lokalt förankrade produktionen. Den slutsats, som Saether vill grunda på det arkeologiska materialet, kan således helt ställas på huvudet.

Saether och Dagfinn Skre har observerat diskrepansen mellan skriftliga uppgifter och det arkeologiska kritpipematerialet, vad beträffar kontakterna med Holland respektive England. Här skulle således ett historiskt förhållande som ej är täckt skriftligt kunna spåras arkeologiskt. Dock torde, som Lasse Wallin visat (i en 3-betygsuppsats i ämnet Medeltidsarkeologi: Kritpipor som dateringshjälpmedel i historisk arkeologi, Lund 1982) detta bero på att Dagfinn Skre utnyttjat en indelningsmetod, som för holländska pipors del ger en för tidig datering för denna period. En annan - typologisk - metod torde ge ett mönster som mera överensstämmer med skriftlig material (Wallin s 56).

Vad beträffar kosthållet är det fråga om de på arkeologiskt material grundade slutsatserna kan sägas vara speciellt sensationella. Jag skulle ha blivit förvånad om man varit vegetarianer eller fr a levt på valkött, men fördelningen mellan fäkreatur och svin upplever jag som rimlig, likaså att man också ätit mjölkkor.

Mot bakgrund av detta är det svårt att följa Tor Saether när han menar att utgrävningarna i Revierstredet har gett oss möjligheten till en detaljstudie av Christianias historia, samt att resultatet också belyser stadens utveckling i sin helhet. Möjligen kan jag instämma om han menar att utgrävningen orsakat att han - Saether - givits tillfälle att summera den kunskap man kan ha om 1600-talets Christiania med utgångs-

punkt i fr a det skriftliga materialet. Detta ska i och för sig inte föraktas, men det är, anser jag, inte speciellt övertygande som argument för just detta arkeologiska materials betydelse.

Jag har det speciellt svårt med Saethers synpunkt att vi givits särskilt goda möjligheter till studier i vardagens föremål i och med att det handlar om avfall, vars ursprung i stadsmiljön vi inte kan avgöra - en tolkning som måste följa av vad som sägs i kap "Avslutning" på s 290. För mig är det uppenbart att det finns stora tolkningsproblem, som direkt hör samman med det faktum att vi inte kan avgöra vilket eller vilka sociala sammanhang fyndmaterialet är ett uttryck för. Mina slutsatser är att det faktiska utbytet av Revierstredetsgrävningen för kunskapen om Christiania är tämligen blygsamt.

Det är inte Saethers eller övriga inblandades fel att utbytet blivit så relativt magert. Man hade otur. Den tomt till vilken man kunde ha så stora förhoppningar, visade sig vara relativt ointressant. Det saknades spår efter huskonstruktioner eller efter andra på platsen bedrivna aktiviteter, som kunskat analyseras på arkeologisk väg. Det fyndmaterial, som fanns, var dithorslat någon annanstans ifrån; man har i realiteten inte någon möjlighet att yttra sig om vad det speglar, vilken social miljö eller aktivitet. Man kan till och med ifrågasätta att, som Saether hoppas, grävningar i andra delar av Christiania kommer att kunna ge värdefullt jämförelsematerial som kan hjälpa oss att sätta in fynden och måltidsresterna i ett mera givande sammanhang (s 291). Utschaktningsskattan, fig 5, skapar knappast underlag för optimism därvidlag. Det goda jämförelsematerialet från centrala delar av Christiania torde vara betänkligt skadat. Hoppas kan

VA FAN SKA VI
GÖRA? 3 ÅR OCH
14 MILJONER OCH
..... INGENTING

LUGN, VI TAR DEN
GAMLA VALSEN OM
ATT FYNDTOMHETEN
ÖPPNAR INTRESSANTA
EKONOMISKA PERSPEKTIV

man dock, och situationen bör ju för-
anleda att man finslipar motiven till
framtida arkeologiska insatser i
Christianias bygrunn. Kanske skulle
det också finnas anledning att göra
metodiska överväganden. Man kan inte
underlåta att fundera över om inte sät-
tet att gräva i just detta fall skulle ha
påverkats om man genom provunder-
sökning eller på annat sätt kunnat klar-
göra utgångspunkterna.

Detta som sagts innebär ju givetvis inte
att undersökningen var omotiverad. Det
är dock inte den vackert dekorerade fa-
saden på ett hus som gör det beboeligt
och det finns inte någon anledning att
låtsas att de inledande förväntningarna
blivit uppfyllda.

Värdet med undersökningen på Revier-
stredet i Oslo ligger självklart i att den
givit ett kvantitativt stort, kvalitativt
framtaget och kompetent behandlat fynd-
material från 1600-talet, som kan an-
vändas som referens till andra material
från motsvarande period från Oslo och
andra ställen. Värdet skulle förvisso

ha ökat, också ur denna synpunkt, om
den utgrävda situationen varit mera
komplex och intressant, men vi är knap-
past så förmögna att vi kan skåda given
häst i mun på just detta område. Den
publiceringsform, som valts för Fra
Christianias Bygrunn gynnar ett så-
dant utnyttjande, eftersom det handlar
om en ganska strikt materialpublika-
tion, med redovisning av enskilda fynd-
grupper: Blyglaserat lergods (Petter
Molaug, Jydepotter (Erik Schia), Sten-
gods (Karen H, Urth), Fajans, Pors-
lin och vitt stengods (Bjørn Fjellheim),
Huvuddrag i keramikmaterialet (Petter
Molaug), Kritpipor (Dagfinn Skre),
Glas (Christina Wiberg), Träföremål
(Birthe Weber), Metallföremål (Gerd
Faerden), Bruket av flinta i efterre-
formatorisk tid (Egil Mikkelsen),
Numismatiska föremål (Bjørn R.
Rønning), Läderföremål (Erik Schia),
Tekstiler (Anne Kjellberg), Diverse
(Siri Myrvoll, Erik Schia), Byggnads-
detaljer (Tryggve M. Fett), Dendro-
kronologi (Thomas S. Bartholin, Terje
Thun), Djurben (Rolf W. Lie), Växt-
delar (Kerstin Griffin) vid sidan av en

principiell Introduktion (Erik Schia), Revierstredet i luset av skriftliga källor (Tor Saether), Konstruksjoner - Funktion - Datering (Siri Myrvoll) samt Kulturhistorisk sammanfattning (Tor Saether).

I detta gives mycken faktainformation, som vid olika tillfällen av ens arkeologiska tillvaro kan komma till användning. Omedelbart fick jag det nöjsammaste utbytet av att lära mig utföra komplicerade räknepengar och tekniken att hjälpa av räknepengar och tekniken att räkna på linjen (i Numismatiska gjenstander), liksom en medeltida köpman gjorde. I övrigt är det ju gärna så med materialpublikationer att man helst använder dem som uppslagsverk vid behov. Man kan ju tänka sig med öga på feedbacken att den goda karamellen blivit än sötare om de kompetenta osloarkeologerna i högre grad ställt sig uppgiften att ange det perspektiv i vilket man har att se respektive materialgrupp. Därvidlag är nog Erik Schias uppsats "Laergjenstander" mest givande; i all sin knapphet pekar den på möjliga sociala och ekonomiska konsekvenser av ändrad teknologi i läderhanteringen. Det ska medges att Schia själv har trampat upp de stigar han vandrar och därmed kan röra sig hemtamt. Det är svårare och tar framför allt längre tid att utveckla så speciellt spännande ting ur enskilda fyndgrupper, som man tillfälligtvis fått uppgiften att redovisa. Dock belyser detta en ganska märkvärdig sak, när det gäller arkeologiska publikationer, nämligen att skulle vi döma av deras innehåll värderar vi högre själva förekomsten av empiriska fakta än den mogna kunskap vi kan utvinna ur dem.

Det är självklart felaktigt att klaga på att det ges ut arkeologiska publikationer. Det är ju också djupt orättvist att de som faktiskt publicerar stadsarkeologiska material - och det gör man ju i Oslo - blir kritiserade, me-

dan däremot ickepublicerande arkeologer gått skottfria. Ändå är det ett oroande faktum att det vill till banker och försäkringsbolag för att grävningens resultat ska bli redovisade, samt att det som redovisas så sällan är produkten av genomarbetade forskningsinsatser (ett positivt exempel är Gamlebyen 1).

I inledningen till denna artikel, skisserade jag arkeologens dilemma att för uppdragsgivaren motivera sina dyrbara företag. Det kan i det stora hela sägas vara ett marginellt problem; av större betydelse är i vad mån vi själva är klara över avsikter med och betydelsen av det vi gör. Det ligger nämligen en omedelbar fara i att vi arkeologer själva börjar uppleva vaga och generella argument som giltiga.

Undersökningen på Revierstredet i Christiania motiverar mig att ansluta mig till ståndpunkt B i förhållande till frågan om NTA; och för den delen arkeologin överhuvudtaget. Den enskilda arkeologiska insatsen måste ges en genomarbetad motivering. Utgångspunkten är den historiska problemställningen - inte det mer eller mindre tillfälliga förhållandet att ett eller annat material finns att undersöka. Inte heller är det i och för sig en tillräcklig motivering att det finns en kapitalstark och betalningsvillig finansär - inte ens om denne känner sig tillfredsställd av att få en vacker och välgjord publikation tillbaka. Jag hyser en misstanke att detta har varit ett aktuellt motiv för grävningen på Revierstredet 5-7 i Oslo och för "Fra Christianias Bygrunn".

Lars Redin

DEN HISTORISKA TOTALITETEN

Sedan några år har den franska sk Annales-skolan tilldragit sig stort intresse i den historiska debatten; kanske mest på grund av de annorlunda helhetsperspektiven och de nya forskningsinriktningarna. En av de ledande historikerna inom denna skolbildning är Georges Duby, sedan mer än 10 år professor i det medeltida samhällets historia (alltså inte medeltidshistoria!) i Paris. Han har framför allt undersökt fransk agrarhistoria och utvecklat "mentaliteternas" historia. I sin nyligen till svenska översatta bok "Krigare och bönder. Den europeiska ekonomins första uppsving 600-1200" (1981 Norstedts) har han flera exempel från sina egna forskningsområden, men siktet är här inställt på en mer omfattande historisk helhet. Ett försök att sammanfatta samhällsförändringarna i Västeuropa under 600 år. Helhetsperspektivet framträder genom hela boken på två skilda plan, dels som en historisk helhet sträckande sig från klimat till idévärld, dels som en europeisk helhet innefattande såväl Skandi-

navien som medelhavsländerna. Greppet är stort och några längre resonerande diskussioner finns inte; Duby karakteriserar själv "Krigare och bönder" som en essä och just som ett "försök" att sammanfatta en historisk totalitet innehåller boken mycket idérika och tankeväckande uppslag.

Duby riktar sig framför allt mot mekaniska och ensidiga förklaringar och återkommer ständigt till den komplexa historiska helheten. Hans inledande framställning följer en klar gång från klimats växlingar och betydelse för naturen, över befolkningsförändringar och sociala mönster till idéer och handlingssätt utan att han för den skull hemfaller åt ett enkelriktat betraktelsesätt. Ett torrare och varmare klimat från och med 700-talet kan ha ökat möjligheterna till bättre skördar, men dessa möjligheter förklarar inte i sig en befolkningsökning.

Duby pekar istället på förändrade sociala bildningar, fr a att slavarna till-

VA SA DU PÅG?
"VIN TILL OXFILEN"
NÄR DET FINNS
MJÖLK!

läts bilda egna hushåll och produktionsenheter. Dessa förändringar ser han i sin tur inte enbart som en strävan hos slavägare att öka sina intäkter utan också i förhållande till idémässiga förskjutningar, med ett nytt kristet krav på att slavar skulle få bilda familj.

Med samma helhetssyn betraktar Duby också kulturlandskapet och menar att dess utseende inte enbart beror på naturförutsättningar och tillgänglig brukningsteknik, utan också i hög grad på de mattraditioner som har styrt produktionen. Han ser en motsättning mellan den romerska bröd- och vinkulturen och den germanska mjölk- och köttkulturen. De romerska mattraditionerna avsatte en koncentrerad bebyggelse i spannmålsproducerande slättbygder omgivna av outnyttjade skogsområden, medan de germanska mattraditionerna innebar spridd bebyggelse i större extensivt utnyttjade områden, med ängar, betesmarker och skogsbeten. Den nära relationen mellan kulturlandskap och mattraditioner framgår klart av att båda produktionsinriktningarna var naturmässigt möjliga i stora delar av Mellaneuropa.

Just Dubys bedömning av de dåtida vardagliga idéernas eller mentaliteternas betydelse får honom att ta avstånd från mer eller mindre anakronistiska infallsvinklar. Särskilt tydligt går han emot Henri Pirenne och dennes efterföljare, som har velat ge handeln en självständig och avgörande roll för den historiska utvecklingen. Duby menar att handelns betydelse har klart överskattats och att det dåtida varuutbytet först och främst ska ses som ett utslag av de rådande maktförhållandena i det tidigmedeltida Europa. Det fanns inga självständiga köpmän, som kunde öva ett eget ekonomiskt och politiskt inflytande. Köpmännen stod i personliga tjänareförhållanden till kungar och and

ra stormän och kunde först i kraft av sina herrars makt utöva någon form av "handel".

Finns det då några grundläggande faktorer, som Duby erkänner? Han betonar ofta helheten, men ibland tycks förklaringsarna försvinna i just denna helhet i ett evigt växelspel mellan olika faktorer, vars inbördes förhållande han inte närmare utreder. Men det finns två viktiga aspekter som Duby återkommer till i hela boken. Å ena sidan understryker han den strävan efter makt, som ständigt var närvarande i det tidigmedeltida samhället. En makt som endast kunde bibehållas genom gåvor och därför vilade på ett "omfattande kretslopp av nödtvungen generositet", som krävde ständigt flödande tillgångar. Å andra sidan framhäver han de möjligheter som fanns för att upprätthålla det nödvändiga slöseriet och därmed makten. Produktiviteten inom jordbruket var så låg att det nödvändiga slöseriet inte i första hand var knutet till jorden och jordågan, utan istället grundade sig på tillförsel utifrån och på makten över människor. Det var fr a genom direkt aggression (plundringar och krig) och genom fiskala avgifter (t ex böter, gästningsavgifter, tull och kvarnavgifter) som tillgångar säkrades för den "nödtvungna frikostigheten". Duby betonar främst avgifterna, vilka var knutna till det sk "bannherraväldet", som han ser som "den främsta drivkraften till den europeiska ekonomins inre tillväxt".

I den andra helheten, den geografiska, tar Duby sin utgångspunkt i de för honom välkända franska förhållandena, men perspektivet är hela tiden europeiskt. Framför allt betonar han samtidigheten i och relationen mellan många skeenden i olika delar av Europa. Duby uppfattar den undersökta perioden 600-1200, som tre olika skeden, giltiga för hela Väst-europa. Efter en omfattande ekonomisk

KÄRESTA DU HAR
NOG MISSUPPFATTAT
DET DÄR MED
"OTROGNA" PÅ
KORSTÅGET

kris, och sannolik befolkningsminskning vid mitten av 500-talet, skedde en långsam återhämtning under 600- och 700-talet, då "grundvalarna" lades för det västeuropeiska samhället. Under 700-talet började bli de första större politiska enheterna att konsolideras, de medeltida storgodsens växa fram och de första kungakontrollerade handelsplatserna att dyka upp.

Den andra perioden, från omkr 800 till 1075, omfattar enligt DUBY en aggressiv expansion, med det karolingiska rikets slutgiltiga erövringar, med vikingatågen och med de magyariska ryttarfallen. Han ser framför allt vikingatågen som betydelsefulla, eftersom de i grunden ändrade både de angripna staterna och angriparnas hemländer. Följden blev att det omkring år 1000 för första gången uppstod statsbildningar i Skandinavien och i de slaviska områdena, samtidigt som ett länsväsende etableras i de franska och tyska rikena.

DUBY uppfattar slutligen perioden 1075-1180, som en inre genomgripande expansion i ett mer "enat" Västeuropa.

Enigheten uttrycktes i en ny yttre aggression, riktad mot de "otrogna", i och med det första korståget 1095. Viktiga förändringar över hela Europa under denna period var nyodlingen, de romanska katedralbyggena, penningekonomin genombrott, handelns förändring i samband med köpmännens frigörelse från länsherrarna och en ny ekonomisk mentalitet. DUBY framhåller som särskilt omvälvande under perioden att städerna i slutet av 1100-talet började bli den drivande ekonomiska faktorn och att "sinnet för vinst" vaknade inom hela det västeuropeiska samhället.

Det europeiska perspektivet visar hur DUBY liksom ser rakt igenom de konkreta händelsernas virrvarr och försöker komma åt generella linjer i det historiska skeendet. Han redogör inte särskilt tydligt för sina grundläggande principer i urvalet av uppgifter och bitvis framgår det att han inte är så väl insatt i nordiska förhållanden, men helhetsperspektivet är likväl tankeväckande. Vilka helheter är användbara eller nödvändiga för att förstå historiska skeenden? Vad innebär egentligen de samtida händelse-

förloppen i Europa för uppbyggnaden av olika förklarings teorier? DUBY ger inget svar, men väl en inspirerande och idé-

rik utgångspunkt, skriven i en alltför sällan använd essä-tradition.

Anders Andrén

BEBYGGELSEHISTORISK TIDSKRIFT

heter en för arkeologer angelägen tidskrift, endast till dels producerad av arkeologer, i högre grad av kulturgeografer, historiker, konstvetare, arkitekturhistoriker ... Två nummer har utkommit, nr 1 Norrlands bebyggelse; nr 2 Den agrarhistoriska utvecklingen under medeltiden. Det tredje beräknas utkomma i maj 1982 och handla om den medeltida staden. I det numret bidrar en stor skara medeltidsarkeologer.

Man prenumererar genom att betala kr 70:- (2 nr). Tidigare utkomna tidskriftsnummer kostar 40:-. Inbetalning sker på postgironummer 56191-0, Arkitekturmuseet.

DEN MEDELTIDA BYN

heter ett kompendium i bosättningshistoriska frågor och problem. Kompendiet grundar sig på en seminarieserie vid medeltidsarkeologiska institutionen i Lund och innehåller bidrag av Axel Christophersen, Torben Grøngaard Jeppesen, Ulf Sporrang, Eva Österberg och Göran Hallberg.

Kompendiet kostar kr 10:- och kan köpas på institutionen eller genom att betala in summan till Ulla-Britta Ekstrand, Historiska museet, Krafts torg 1, 223 50 LUND.

HÅNDVÆRKET I FORANDRING?

I 1980 fremlagde Axel Christophersen sin afhandling "Håndværket i forandring. Studier i horn- og beinhåndværkets udvikling i Lund c:a 1000-1350" med det ambitiøse mål at belyse og forklare udviklingen i vareproduktionen i byerne i middelalderen ved hjælp af et konkret arkæologisk genstandsmateriale. Afhandlingen må tiltrække sig opmærksomhed ved sine interessante spørgsmål om byens økonomiske grundlag, dens funktioner og integration i et agrar samfund, ved sit usædvanlige perspektiv på byarkæologiens muligheder og begrænsninger og modtages vel bedst ved at give anledning til debat - og kritik.

På teoretisk baggrund opstiller Christophersen en model for den urbane vareproduktion i Sydskandinavien med tre stadier:

1: Husflidsproduktion i den enkelte husholdning til eget forbrug samtidig med et vist indslag af omvændende håndværkere.

2: Kundeproduktion hvor professionelle håndværkere producerer direkte på bestilling for at tilføre ikke-produktive indbyggere nødvendige varer.

3: Markedsproduktion hvor professionelle håndværkere foretager en kontinuerlig produktion i værksteder til et anonymt marked. Først her bliver vareproduktionen en primær økonomisk faktor for byen, da varer afsat til omlandet resulterer i et overskud.

Fra modellen deduceres empiriske kriterier til anvendelse på det konkrete tak- og benmateriale fra Lund:

1: Husflid. Affaldet er stærkt spredt ved beboelseshuse, affaldskoncentrationerne er begrænsede (ikke over 15 stk.), sammensætningen er heterogen,

da der ikke er nogen specialisering, og der er en stor variation og formrigdom i produkterne.

2: Omvændende håndværk. Mindre, kronologisk begrænsede affaldskoncentrationer (over 15 stk.) spredt i den centrale bebyggelse, men ikke nødvendigvis i tilknytning til bestemte huse. Produkterne er individuelle og varierende i form. Der er ingen eller begrænset specialisering og ingen tilknytning til specialiserede produktionslokaler.

3: Markedsproduktion. Affaldskoncentrationerne er ophobet over lang tid og viser en kontinuerlig produktion tilknyttet værksteder. Produktionen er specialiseret og giver standardiserede og konforme produkter.

Disse kriterier anvendes i analysen af 9594 stk. affald af tak og ben fra 7 udgravninger i Lund dækkende perioden c. 1000-1350. Der foretages fordelingsanalyser vertikalt og horisontalt. Råstoffer, varedifferentiering, specialiseringsgrad, standardisering og i mindre omfang selve produktionsprocessen analyseres.

Resultatet er en teori om den urbane vareproduktions forandring 1000-1350 i Lund:

1: En enkel husflidsproduktion dominerer c. 1000-1020/30. Kammene er dog en undtagelse ved at være professionelt tilvirkede.

2: En begrænset kundeproduktion dominerer c. 1020/30-1150 varetaget af omvændende håndværkere dels midlertidigt tilfældige steder dels periodisk og mere stationært i beboelseshuse. I denne periode fikseres og centraliseres håndværket til bykernen. Samtidig differentieres produktionen fra kamme alene til flere varer, og husfliden re-

duceres. Produktionen er snævert knyttet til byens egne omsætningsmuligheder og foregik direkte på bestilling.

3: Markedsproduktion dominerer efter c. 1150. Produktionen er knyttet til værksteder i byens merkantile centrum og foregår stabilt og kontinuerligt. Den differentieres yderligere og efterfølges af en relativ specialisering som led i en intern arbejdsdeling. Der sker nu en masseproduktion af standardvarer med deltagelse af medhjælpere. Masseproduktionen medfører en ændring i forbruget, hvor cirkulationen øges. Produkterne afsættes på et anonymt marked, hvilket forudsætter lagerbeholdning og pengeøkonomi.

Faktorerne bag udviklingen er de tidlige middelalderlige byers opkomst som ikke-produktive centre, en øget overskudsproduktion og voksende befolkning frem til c. 1150. Herefter er en stærk befolkningsvækst og stor markedseksansion.

Uanset spørgsmålenes relevans og perspektiv og hvilken overordnet teori de er knyttet til, hvor håndværket sættes ind i en social, økonomisk og politisk sammenhæng, må resultaterne vurderes på baggrund af de enkelte empiriske data og deres udsagnskraft!

Da helt fundamentalt en logisk sammenhæng mellem model og kriterier mangler, er det uvist, om analysen overhovedet kan anvendes til at af- eller bekræfte modellen. Hvordan er det muligt at sætte en grænse ved netop 15 stk. affald? Værkstedernes størrelse og varighed kunne variere. Værkstederne kunne have ildsted, og skulle en kontinuerlig produktion ikke kunne foregå i et beboelseshus?

Udgravningerne alene rummer betydelige metodiske problemer med stratigrafi, datering og indsamlingsintensitet. Spadestiksteknikken er velegnet for sta-

tistik, men muliggør den rimelige dateringer og en relatering af fund til bestemte bygninger?

Problemerne kan belyses ved at se nærmere på et affaldsmateriale på 804 stk. tak, c. 1000 stk. takspåner og et kohorn fra en udgravning til Stadshallen i Kvarter St. Botulf, som Christophersen helt har udeladt af afhandlingen og publiceret særskilt samme år i artikeln "Raw Material, Resources and Production Capacity in Early Medieval Comb Manufacture in Lund".

Affaldet anses for isoleret i tid og rum, da det var samlet i en grube, og da denne og andre i området hverken før eller siden blev anvendt til lignende affald. Endelig er gruben knyttet til en bebyggelse ved Vårfrugatan, hvor kamproduktion ikke kan påvises. Materialet er antageligt lokalt. Halvfabrikata (3 skinner og 10 tandplader) og affaldsstykker (triangulære spongiøse kerner) peger entydigt på en specialiseret produktion af sammensatte enkeltkamme. Ved en kompliceret beregning over antallet af affaldsstykker skønnes fundet at repræsentere en produktion af 100-200 kamme svarende til 1-1 1/2 månedes arbejde. Sammenfattende mener Christophersen derfor, at fundet repræsenterer en omvarende specialiseret kammagers midlertidige eller periodiske udnyttelse af det lokale marked. Primært på et dekoreret kamfragment dateres denne aktivitet til 1000-tallets slutning.

Denne konklusion er i højeste grad diskutabel:

Afhandlingens undersøgelse af halvfabrikata fra 11 koncentrationer viser, at produktionen altid var differentieret, altså at flere varer blev produceret sammen. Den ensartede tekniske ud-

nyttelse i tid og rum af gevirerne sandsynliggør, at takstykker, der blev til overs ved kamfremstillingen, i alle stadier blev anvendt som råmateriale for en række biprodukter f. eks. spillebrikker og nåle. En differentiering af produktionen kan altså forventes i alle stadier af håndværket! Beregningerne over produktionsomfanget bygger på en lang række tvivlsomme præmisser.

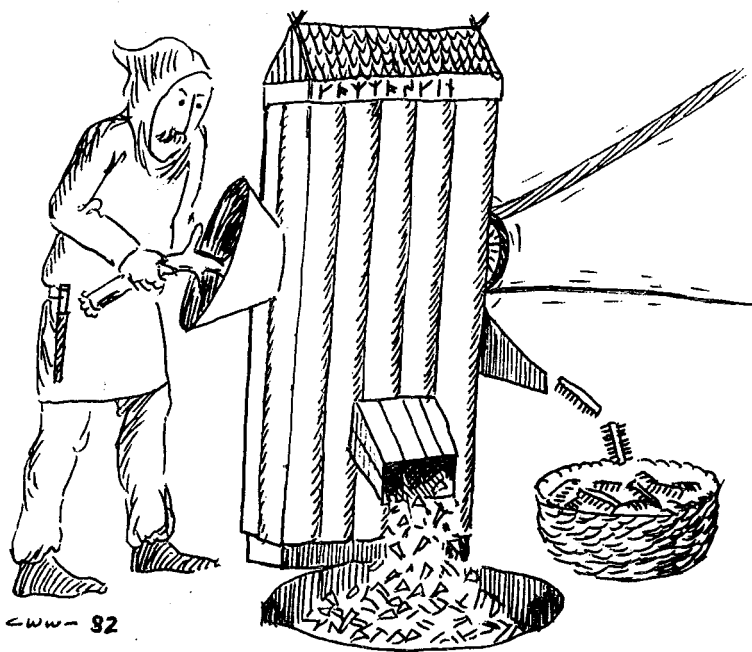
Hvis den producerede kam er rekonstrueret forkert, gevirerne yder varierende mængder af tak, rosenkransen ikke umiddelbart afspejler gevirets størrelse, rosenkransen blev anvendt til fremstilling af biprodukter, der var spild ved udsavningen og uheld, det spongiøse væv kunne fjernes med fil, fremstillingen af en kam tog mere end

3 timer eller hvis tiden med kamfremstilling hver dag var kortere end 12 timer, så ændres resultatet - og meget tyder herpå.

Dette er imidlertid ikke afgørende. Alvorligere er det, at fundets påfaldende homogenitet, manglen på ben og måske en uoverensstemmelse mellem antallet af rosenkranse og spongiøse kerner antyder, at det kan være en del af en større helhed!

Christophersens konklusion er i direkte modstrid med hans påpegning af mellemstore koncentrationer på 30-50 stk. affald som karakteristiske for det omvandlede håndværk. Er fundet ikke snarere en tilfældig del af et værkstedfund?

MARKNADSPRODUKTION

En værkstedsproduktion kan have foregået et andet sted i Lund, hvorfra affaldet så af ukendte og måske tilfældige årsager er havnet ved Vårfrugatan. Eller produktionen kan endog have foregået i et af husene der, som selvfølgelig er blevet renholdt.

Endelig tilhører kamfragmentet en type, der lokalt kan placeres før 1050, men da funktionstiden er ukendt, er det næppe muligt at give en snæver datering.

Det fremgår klart af dette eksempel, at generelle slutninger ikke kan drages af et specifikt og begrænset arkæologisk kildemateriale, sådan som Christophersen hævder, når det som her er uvist, om det udgør al affaldet eller et repræsentativt udsnit fra en produktion.

Tværtimod viser fundet fra Vårfrugatan basale usikkerheder ved udnyttelse af genstandsfund til at bekræfte en avanceret model. Det bliver ikke lettere eller mere troværdigt, når der er tale om et større materiale, hvor usikre dateringer sammenholdes i et udviklingsmønster, og slet ikke når kriteriernes relevans for problemstillingen kan drages i tvivl.

Det kan ikke være tvivl, om at kamproduktionen blev varetaget af professionelle håndværkere i vikingetiden at dømme efter ensartetheden i kamtyperne, den smukke og præcise udførelse, den ensartede teknik, de mange værktøjer, den organiserede råvareforsyning og koncentrationen af produktionen tilbyerne. Der var også grundlag for professionelle håndværkere på andre områder med håndværket som fuldtidsbeskæftigelse eller hovederhverv.

Christophersen inddrager imidlertid ikke vikingetidens professionelle håndværkere eller masseproduktionen af varer for et marked på Helgø i debatten. Han mener nemlig, der er en kvalitativ forskel mellem middelalderbyen og vi-

kingetidens omlands-isolerede handelspladser, der kan have været centre for en produktion af luksusvarer til omsætning på et ksternt marked og ikke i det umiddelbare omland.

En sådan skarp odeling og mangel på kontinuitet virker helt urimelig. Handlen var den vigtige fællesfunktion for vikingetidens handelspladser og middelalderbyen, både fjernhandel og selvfølgelig handel med omlandets "ambulerende" bønder, der modtog varer ved bytte eller køb. En markedsøkonomi hovedsaglig med brudsølv kan påvises i Skåne fra 900-tallets slutning og har da også forekommet i Lund i 1000-tallet. Ligeledes indicerer en serieproduktion af kamme fra c. 1050-1100 og eksistensen af et torv allerede c. 1020, at der var en produktion for et marked i Lund i 1000-tallet, der også kan have omfattet produkter af tak og ben. Samtidig med produktionen for et anonymt marked kan luksuskamme være blevet afsat ved direkte bestilling.

Da det som nævnt er usandsynligt, at den professionelle produktion kun har omfattet kamme, og da husfliden kun antydes af spredte affaldsstykker med lav fragmenteringsgrad, bør hypotesen om et stadium, hvor husflid dominerer, bortfalde.

Blev denne produktion varetaget af omvandrende eller stationære håndværkere? Kristina Ambrosiani har nylig overbevisende argumenteret for, at de var omvandrende i vikingetiden. Det forklarer de ens typer over et stort område, de små importmængder af råstoffer, affaldsspredningen og manglen på håndværkerkvarterer i Hedeby. De enorme affaldsmængder i Hedeby viser dog måske, at håndværket her undtagelsesvist kan have været stationært.

Kammagerne kan have været omvarende også i tidlig middelalder, men det er endnu ikke sandsynliggjort. Vigtigere for perspektivet på håndværket og byernes funktion er imidlertid den tidlige markedshandel, men andre og lettere vej end tak- og benaffald må findes til belysning af dette emne.

Endelig viser afhandlingen nødvendigheden af problemorienterede udgravninger for at tilvejebringe et brugbart kildemateriale.

Jens Wienberg
Tønsberg

Litteratur med yderligere henvisninger:

Kristina Ambrosiani: Viking Age Combs, Comb Making and Comb Makers in the light of finds from Birka and Ribe. Studies in archaeology 2. Stockholm

Anders Andrén: Lund. Rapport. Medeltidsstaden 26. Göteborg 1980.

Axel Christophersen: Raw Material, Resources and Production Capacity in Early Medieval Comb Manufacture in Lund. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1979-80. Lund 1980 p. 150-165.

Axel Christophersen: Håndverket i forandring. Studier i horn- og bein-håndverkets udvikling i Lund c:a 1000-1350. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4°, N° 13. Lund 1980.

Birgitta Hårdh: Trade and Money in Scandinavia in the Viking Age. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1977-1978. Lund 1978 p. 157-171.

Else Roesdahl: Danmarks vikingetid. Viborg 1980.

Ingrid Ulbricht: Die Geweihverarbeitung in Haithabu. Die Ausgrabungen in Haithabu vol. 7. Neumünster 1978.

S:T STEFAN I LUND

Under nio månader 1978 genomfördes den första totalundersökningen av ett kyrkokomplex i Lund. Två år senare förelåg boken S:t Stefan i Lund (Föreningen Gamla Lund, årsskrift 62, tillägnad Ragnar Blomqvist) av Anders W Mårtensson under medverkan av Thomas S Bartholin, Jørgen Steen Jensen samt Evy och Ove Persson.

Att kolleger av facket och alla de övriga intresserade så snabbt och lättillgängligt kan taga del av viktiga och intressanta resultat av en stor lunda-grävning är utomordentligt värdefullt. Kulturens lundaarkeologiska avdelning har ännu en gång visat att detta är möjligt. Sådana insatser är, menar jag, också något nödvändigt för den arkeologiska forskningens berättigande över huvud taget. Därmed dock inte sagt att materialen inte har mera att ge efter en fortsatt vetenskaplig analys.

I det föreliggande arbetet redovisas först de arkeologiska resultaten av Anders W Mårtensson som börjar med träkyrkan (S:t Stefan I) och dess kyrkogård och fortsätter med den på platsen efterföljande stenkyrkans olika byggnadsetapper (S:t Stefan II-IV) och de till denna kyrka hörande gravarna. Thomas S Bartholin redogör därefter för de för kronologin så viktiga resultaten av de dendrokronologiska undersökningarna av träkyrkan och det äldsta kistmaterialet. Det stora myntmaterialet behandlas av Jørgen Steen Jensen och slutligen ger Evy och Ove Persson en osteologisk sammanfattning av det omfattande och redan efter en snabbgenomgång mycket givande skelettmaterialet.

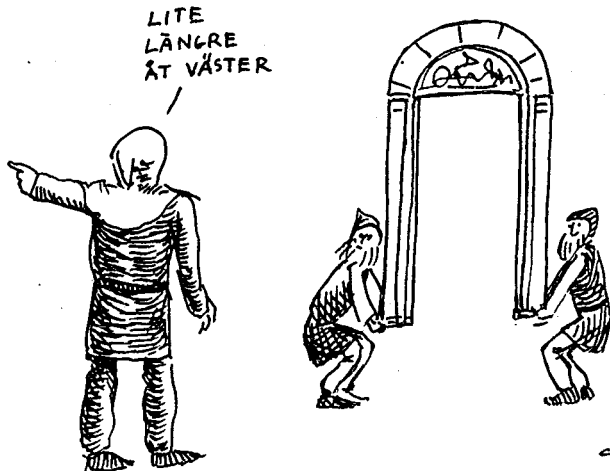
Efter en inledning om förutsättningarna för grävningen beskriver AWM

konstruktionen i S:t Stefan I, som genom sina på syll vilande väggar skilde sig från de i Lund tidigare delvis undersökta tre stavkyrkorna. AWM menar att detta kan bero på att kyrkorna hade olika byggherrar. Medan S:t Clemens, S:ta Maria Minor och S:t Drotten troligen uppfördes på kungligt initiativ, menar AWM att S:t Stefan bör vara den kyrka som Toke lät bygga, enligt texten på runstenen som 1790 påträffades vid Stora Tvärgatan. Den andra viktiga skillnaden som S:t Stefan I uppvisar jämförd med de tre ovan nämnda stavkyrkorna är avsaknaden av markering för koret i vägglinjerna, vilket inte närmare kommenteras. För att helt övertygas om riktigheten i rekonstruktionen av planen till S:t Stefan I i detta avseende skulle jag helst sett att en översiktsplan i större skala än den på plansch I hade redovisats.

En intressant och som jag tycker övertygande diskussion förs i kapitlet om kyrkans identifiering. Dock saknar jag ett utdrag ur den moderna arkeologiska generalkartan.

I redogörelsen för stenkyrkans olika byggnadsetapper kan AWM peka på flera drag, vilka klart visar att S:t Stefan från tiden omkr 1160-70 varit en typisk exponent för de sk patronatskyrkorna. Vad författaren inte tar ställning till är ifall också den första stenkyrkan S:t Stefan II skall betraktas som en patronatskyrka. Detta med tanke på diskussionen om S:t Stefan I och runstenen. Här bör då påpekas att någon grav i väständen på S:t Stefan I (till skillnad från förhållandena i träkyrkan i Löddeköpinge) inte påträffats och att ett inrättande av patronat i och med bygandet av S:t Stefan III tycks ligga något eller några decennier senare än parallellerna med stenkistor i tornen.

En detalj i stenkyrkans redovisade byggnadshistoria som jag vill opponera

emot är placeringen av sydportalen. I samband med ombyggnaden av västpartiet frågar jag mig om inte avsaknaden av yngre gravar i partiet söder om långhusets västligaste del indikerar en flyttning av portalen till långhusets blivande västligaste travé och ett därutån för senare uppfört vapenhus.

Så till sist några allmänna kommentarer till de tre avslutande appendicis. Jag finner det något irriterande och ologiskt att Thomas S Bartholins på danska skrivna kapitel om de dendrokronologiska och vedanatomiska bestämmningarna inte som det efterföljande kapitlet blivit satt med danska bokstäver. I Jørgen Steen Jensens lista över mynten kunde fyndomständigheterna varit av visst intresse. AWM

tar upp de daterande fynden från kyrkans golvlager men nämner bara att flertalet är funna i kyrkan. Om mynt i gravarna förekommit framgår ej.

Avslutningsvis vill jag uttrycka en förhoppning om att Evy och Ove Persson, som antyds, skall få möjlighet att arbeta fram en sammanfattande och på vissa punkter mera djupgående analys av det nu så stora samlade skelettmaterialet från Lund - förhoppningsvis med löddeköpingematerialet som jämförelse vad gäller den äldre perioden. Författarna visar ju här på ett påtagligt vis hur mycket ett skelettmateriale kan ge ur många olika aspekter redan efter en begränsad undersökning.

Hampus Cinthio

DEBATT

MIDDELALDERENS KULTURLANDSKAP - ET SKRIVEBORDSPROJEKT?

I siste nr. av META hadde Sven Rosborn et inlegg i debatt-spalten hvor han, på bakgrunn av sine innsikter og lange erfaring i feltarkeologi "på det sydsånske odlingsfältet", rettet en intensiv kritikk mot det sånske kulturlandskapsprosjektet, og ganske spesielt mot Johan Callmers og undertegnedes delprosjektprogram. I det følgende skal jeg ganske kort bemøte det saklige innholdet i Rosborns kritikk som i strikt forstand berører delprosjekt B5:

For det første ville det vært en udelte tilgang for diskusjonen om hr. Rosborn kunne sitere meg rett: Jeg har aldri hevdet at det arkeologiske materialet skal være krumtappen i prosjektet. Det jeg sa var at "de to seksjonene ved arkeologisk institutt er krumtappen i prosjektet" og det var sagt i en sammenheng der prosjektets økonomi ble diskutert. En stor del av budsjettet kommer til å forbrukes på de omfattende utgravningene som er planlagt. For det andre forholder det seg faktisk slik at flere av de emnene som deltar i prosjektet uttrykkelig har uttalt at de deltar fordi de i høy grad kan være med på å gjøre undersøkelser og analyser som kan belyse sentrale arkeologiske problemstillinger. Det gjelder en rekke av de naturvitenskapelige emnene, men f. eks. også det historiske delprosjektet (B6). For det tredje omfatter undersøkelsen i

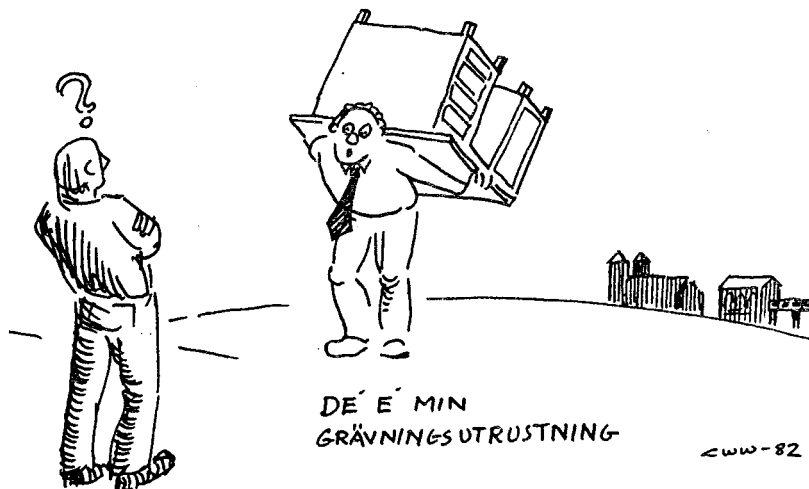
stort en periode på 6000 års kontinuerlig utvikling av kulturlandskapet.

Over 80% av dette enorme tidsspenn, hvor skiftende sosiale og økonomiske realiteter, teknologi og endrede erhvervsstrategier har påvirket kulturlandskapet, faller inn under den kronologiske ramme som arkeologisk forskning vanligvis rører seg innom. Ut fra disse forhold er det ikke så merkelig at de to arkeologiemnene er sentralt plassert i prosjektet, både hva angår økonomiske tilganger og de overgripende problemformuleringene. Men det viktigste i det hele er at det innom prosjektets rammer finns muligheter ut fra ulike fagemners innfalls-vinkler og analysemetoder å belyse kulturlandskapsutviklingen i et meget dypt tidsperspektiv. Nettopp dette forhold var avgjørende for at bl. a. medeltidsarkeologiske avdelningen overhodet involverte seg i prosjektet, ikke minst med tanke på hvor bristfeldig det arkeologiske kildematerialet fra middelalderens agrare bosetningsenheter kan være. Tanken om at det arkeologiske kildematerialet i seg selv skulle utgjøre noen "krumtapp" i prosjektet ligger meg aldeles fjernt. Hvis bare hr. Rosborn hadde anstrengt seg en lille smule ville han troligvis også ha funnet ut at det har jeg som sagt aldri hevdet. Denne absurde tanke imøtegås da også av min utlegning i presentasjonens siste del (s. 16), der det klart fremgår hvilken sentral be-

tydning delprosjekt B5 tillegger mulighetene for å gjøre vekstøkologiske og pollenanalytiske undersøkelser.

Hr. Rosborns hovedinnvending mot delprosjekt går, forunderlig nok, ikke på de forskningsobjekt og overgripende problemformuleringer (ennå ikke særlig velutviklede) som delprosjektet bygger på. Det ville ellers være av ikke ringe interesse, å høre om han overhodet syns det var problem som overhodet var verdt å studere. Når hans taushet på dette området er en kjennsgjerning, formoder jeg at han tillegger programmet i det minste en prinsipiell interesse. Atter en gang hadde det vært praktisk om hr. Rosborn hadde gjort seg umake ved å lese hva som rent faktisk står i projektskrivelsen, så hadde man sluppet følgende patriarkalske bemerkning: "Undertecknade er rädd för att AC's projektuppläggning alltför mycket kan komma att svara till skrivbordsproducerade teorier och mycket litet till verklighetsanknytning på fältet". Dette mektig flott og overbevisende sagt, ikke minst med tanke på Rosborns de-

senniumlange feltpraksis i det sydskånske odlingslandskapet, men hva er det egentlig for en svada? Jeg har faktisk aldri formulert noen teori om den agrare utviklingen i Ystadområdet, i alle fall ikke i projektbeskrivelsen. Hva jeg har gjort i selvsamme beskrivelse er å peke på noen sentrale problemområder, og så har jeg antydnet hvordan man kunne tenke seg å løse dem i dette området, konkret belyst ved hjelp av arkeologisk material. Men dermed er det selvfølgelig ikke sagt der er den eneste måten å gjøre det på: Å belyse den sosiale strukturen i en agrar bebyggelse gjennom å sammenligne størrelsesforhold og stallkapasitet i de enkelte bebyggelsesenheter er en, og faktisk ganske ofte anvendt, måte å analysere dette problemet på (eks. Hodde, Vorbasse, Trabjerg og a.), men det finns selvfølgelig andre, om det viser seg at underlaget for en slik analyse ikke er tilstrekkelig. En annen vei å gå er f. eks. en kvantitativ og kvalitativ analyse av det artefaktmaterial som kan knyttes til de enkelte gårdsenhetene, og om man overhodet ikke kan avgrense dis-

se kan det generelle spredningsbildet av ulike artefaktgrupper antyde kvalitative og funksjonelle aspekter samt utpeke beliggenheten av de enkelte bebyggelsesenheter. Dessuten finns det ulike kombinasjonsmuligheter. Hr. Rosborn kan, og vil formentlig også, fortsatt kunne hevde at programmet er umulig å omsette i praksis: Det arkeologiske kildematerialet må han vel fortsatt anse for helt marginalt og lite representativt for den aktivitet som engang har funnet sted innom de agrare bebyggelsesenheterne. Men noen kvaliteter og muligheter må vel selv hr. Rosborn se i materialet: Hvis ikke fremtoner jo hans egne laboreringer med de sydvestskånske byene som en helt meningsløs geskjeft.

I virkeligheten gjør hr. Rosborn en helt fatal misbedømmelse av de reelle mulighetene som foreligger i den "primära arkeologiska fyndsituasjonen" og det er egentlig ikke så overraskende: For det første baserer han sine vurderinger av de arkeologiske mulighetene i projektets undersøkelsesområde på "egne" undersøkelser i et område som både geologisk, geografisk, historisk og økonomisk har lite, for ikke å si intet, til felles med Ystad-projektets undersøkelsesområde, og det kan om mulig i enda mindre grad sammenlignes med forholdene på Fyn (1): Malmö-museets undersøkelser av den historiske agrarbebyggelsen har kun vært lokalisert til Malmøs umiddelbare nærhet, dvs. på Södersletts flate, tunge leirjordsområde, en del av Sydvestmorenen og tilhørende Skånes desidert mest fruktbare og hårdekspløa-terte åkerjord. Til felles med Fyn har dette området at jordboniteten er høy, og at det derfor langt ned i historisk tid har vært intensivt og effektivt dyrket. Jernplog og dybdepløyning ble tidlig anvendt av de rike og store gårdene i området. På grunn av det totalt umo-

dulterte terrenget ble, og blir, jorden dyrket i store sammenhengende enheter. Jernaldersbygden har vært rik her nede og området kanskje fullt utnyttet. De historiske byene ligger tettere her enn kanskje noe annet sted i Skåne. Økonomisk har området både i fortid og nåtid vært intensivt eksploa-tert. Forholdene på Fyn skiller seg ikke vesentlig fra dette bildet: Eksploateringsgraden har selvfølgelig hatt en svært negativ innvirkning på bevaringen av de fysiske restene etter historisk bosetning. At den arkeologiske situasjonen i Malmö-området og på Fyn er temmelig paralelle er derfor slett ikke overraskende. Overraskende er det imidlertid at hr. Rosborn gjør den elemntære feil å dra sammenligninger til et område som geologisk og geografisk har en helt annen karakter, og som derfor historisk og økonomisk har fulgt andre utviklingslinjer. Ikke minst dette har vært forhold som har spilt inn med tanke på valg av passende feltobjekt: Det område som B4, og i særlig grad B5 kommer til å operere innom (preliminaert Krageholm/Årsjø og Baldringe/Baldringetorp-kompleksene), ligger i et "small scale" landskap, et bakkelandskap som til dels er kraftig modulert, hvor byene ligger spredt (og mange til og med partielt eller helt ødelagt i historisk/nyere tid), hvor bruksenhetene er små, åkerjorden oppstykket, og hvor store beitiningsareal på sine hold (og ikke minst omkring Baldringe-komplekset) er sprengt inn mellom åkerjorden. Området ligger dessuten på den langt mindre fruktbare nordostmorenen, og selv om store deler av åkerjorden også her består av tung leirjord (eksempelvis ved Krageholm), finns områder med sand/morenejord. En besiktigelse av de aktuelle feltlokalitetene for nylig la for dagen at dette opportunt nok var tilfelle for Baldringe/Baldringetorp-

området, en by som iøvrig partielt har ligget øde i lang tid. Ut over dette har de geologisk/geografiske forutsetningene medført en lang mindre hard eksploatering av området, mindre effektiv brukning osv (et unntak er selvfølgelig den jord som har ligget under de store seteriene og godsene, eks. Krageholm).

En vurdering av de arkeologiske mulighetene innom projektets utvalgte feltlokaliteter i "bakklandskapet" på bakgrunn av forholdene på Söderslätt og Fyn (!) tør etter dette karakteriseres som helt irrelevant og basert på ganske feilaktige premisser. At de arkeologiske forutsetningene for iakttagelse av agrarhistoriske forhold i Ystadområdet og Malmöområdet vit-terlig også er helt forskjellige, kan enkelt illustreres med en gravning av en ødelagt landsby straks vest for Ystad, beliggende i et landskap som enda ikke var så umåtelig forskjellig fra Söderslätt; Da Li. Tvären for en del år tilbake ble undersøkt av UV-Syd under ledelse av Ingmar Billberg, sto

det klart at betydelige rester etter den middelalderlige bebyggelsen på stedet var svært godt bevart, og med et rikt og variert løsfunnmaterial. Av den grunn, og av mange andre, vil jeg selvfølgelig ikke allikevel skråsikkert påstå at tilsvarende gunstige bevaringsforhold og gode muligheter åpner seg i de feltlokaliteter som delprosjekt B5 har prikket ut preliminært. Men jeg vil bestemt påstå at det finnes et visst grunnlag for en noe mer positiv bedømmelse av den "primära arkeologiska fyndsituasjonen" enn den bekvarte pessimisme hr. Rosborn uten noen egentlig troverdig bakgrunn legger for dagen.

Men om det skulle slå feil på en lokalitet, så finns en mulighet, innbygd i projektets strategi, som hr. Rosborn aldri har hatt mulighet for å benytte seg av, fordi "hans" undersøkelser har vært rene eksploateringsgravninger, nemlig å flytte fra en lokalitet til en annen: Faktisk er det slik planlagt at den første sesongen for en stor del kommer til å gå med til rekogno-

om det skulle slå feil på en lokalitet ----

seringsundersøkelser og prøvegravninger for å finne den mest velegnede lokalitet. Og det gir jo unektelig en noe annen fleksibilitet enn den tvangsmessige som alltid har behersket Malmøundersøkelsene.

Det er altså ikke bare vidt ulike forutsetninger i naturlige, historiske og økonomiske forhold som skiller undersøkelsene av de historiske agrarbebyggelsen omkring Malmø fra Ystadprosjektets delprosjekt B4 og B5, der er i avgjørende grad også prinsipielle forskjeller i selve utgangspunktet (forskningsgravninger-eksploteringsgravninger) og strategi (mobilitet og fleksibilitet - stedbundethet). Jeg sier ikke at dette er forhold som endrer på selve den arkeologiske "fyndsituasjonen". Men det er åpenbart at det skaper vidt ulike forutsetninger for å oppdage, undersøke og fremfor alt utnytte det arkeologiske kildematerialet som i mer eller mindre omfang eksisterer.

Jeg skal til slutt avholde meg fra noen kvalitativ bedømmelse av innholdet i hr. Rosborns kritikk, selv om det ville være fristende. Utleeringen ovenfor skulle vel antyde i hvilken retning en slik vurdering ville gå. For en ting er at hr. Rosborns kritiske betraktninger har vært basert på direkte feilslutninger og et helt irrelevant sammenligningsgrunnlag, en helt annen ting er at hans kritikk ikke peker noe sted hen: Konsekvensen av hans kritiske betraktninger skulle i sin ytterste konsekvens bety at Ystadprosjektets arkeologiske aktiviteter bare kunne nedlegges. Og det er jo sådan sett ikke særlig konstruktiv. Det er godt at Rosborns makt-sfære (ennå) ikke strekker seg vesentlig ut over Malmø's ytterste forstadsbebyggelse. Men det er også tilstrekkelig.

I dette innlegget har jeg ikke berørt det forhold som kanskje ytterst sett og på en avgjørende måte skiller Ystadprosjektets undersøkelser av den agrare bebyggelsen (og de historiske forutsetninger som har påvirket dennes utforming) og Malmøundersøkelsen under ledelse av hr. Rosborn. Men det vil jeg, indirekte, gjøre nå: Mener virkelig hr. Rosborn at hypoteser, formulert ved skrivebordet eller et hvilket som helst annet sted, virkelig ikke har noen innflytelse på resultatet av det feltarkeologiske arbeidet? I så fall har 10 års utvikling innen arkeologisk forskning gått ham hus forbi. Det ville i så fall ikke forundre: Skal vi tro hans eget utsagn, har han formodentlig fordrevet tiden med å spavende leirjorda ute i det forblåste sydsvenske odlingslandskapet. Forhåpentligvis med godt resultat.

Axel Christophersen
(ark. institusjonen,
Hist. museet, Lund)

SKA KYRKOR DOKUMENTERAS?

Handläggning av ärenden, som rör restaurering av kyrkobyggnader, kan ibland vara problematisk. En aspekt skall här diskuteras, nämligen murverksdokumentation i samband med omputsning. Diskussionen kan lämpligen utgå från ett aktuellt fall:

Hässlunda kyrka i Skåne uppfördes vid tiden omkring år 1200 med långhus, kor och absid. Tornet tillkom på 1400-talet. Byggnadsmaterialet är tuktad granit.

I mars 1980 träffades representanter för kyrkorådet i Hässlunda församling och Skånes hembygdsförbund. Man kom överens om att kyrkorådet skulle anlita arkitekt för upprättande av arbetsbeskrivning för planerad utvändig renovering samt att denna handling tillsammans med tillståndsansökan skulle insändas till hembygdsförbundet för vidarebefordran till riksantikvarieämbetet. I oktober samma år fick hembygdsförbundet genom en tidningsnotis kännedom om att renoveringen påbörjats. Någon arbetsbeskrivning eller tillståndsansökan hade dessförinnan inte inkommit till förbundet. Vid besiktning på platsen framgick att all gammal puts knackats ned samt att stora delar av byggnaden försetts med ny puts, som alltigenom utgjordes av KC 21. Hembygdsförbundet lät omgående utföra murverksdokumentation av de ännu oputsade delarna, vilket bl a omfattade uppmätning och fotografering av två igensatta portaler. Rapport samt räkning för detta arbete översändes till kyrkorådet i mars 1981. I oktober 1981 beslutade kyrkorådet att hembygdsförbundets faktura inte skulle betalas, eftersom dokumentationsarbetet inte be- ställts av församlingen.

Av det ovan sagda framgår hur hembygdsförbundet - som i detta sammanhang motsvarar länsmuséerna i övriga län - avgränsat sitt ansvarsområde i ärenden av detta slag: 1) Förbundet ställer upp som rådgivande konsult när kyrkorestaureringar planeras och projekteras. 2) Förbundet avger yttrande till ämbetet över arbetsbeskrivningar etc i sådana ärenden. 3) Förbundet rycker ut vid anmälningar om byggnadsföretag som föranleder åtgärder från antikvarisk synpunkt. 4) Förbundet ansvarar för och utför det dokumentationsarbete, som anses erforderligt, när restaurering kommit till utförande. Punkterna 1-3 utföres av tjänstemännen inom ramen för stats- och landstingsbidrag. Punkt 4 utföres på uppdragsbasis. Den springande punkten i det aktuella fallet är vem, som skall åläggas det ekonomiska ansvaret för hembygdsförbundets uppdragsverksamhet. Jag kan tänka mig följande möjligheter: 1) Församlingen 2) Riksantikvarieämbetet 3) Skånes hembygdsförbund 4) Någon form av bidrag genom allmänna medel, som församlingen söker.

Beträffande det första fallet har alltså församlingen vägrat av ovan angivna skäl. Mot dessa skäl har jag invänt följande: Någon beställning har givetvis inte gjorts, eftersom hela restaureringen skett i strid mot tidigare överenskommelse och - enligt min mening - även i strid mot Kungörelsen angående det offentliga byggnadsväsendet. Om församlingen sökt tillstånd hos ämbetet på vanligt sätt, skulle församlingens betalningsansvar för murverksdokumentationen ha angivits i ämbetets tillstånd.

Beträffande det andra fallet - att ämbetet betalar - förelåg vid underhandskontakt under november 1981 stor tveksamhet: Ämbetet menade att Skånes hembygdsförbund på eget initiativ utfört arbetet och därmed också bör taga de ekonomiska konsekvenserna. Ämbetet åtog sig dock att tillskriva kyrkorådet med anhållan att hembygdsförbundets faktura betalas; man gjorde dock klart, att ämbetet knappast kunde driva frågan längre än till en sådan skrivelse. Den tredje möjligheten - att hembygdsförbundet i detta fall själv betalar - är principiellt oacceptabelt för förbundet: Dokumentation i samband med kyrkorestaureringar i Malmöhus län har tidvis under 70-talet tagit upp till ett halvt årsverke i anspråk. Mot bakgrund av förbundets ytterligt begränsade ordinarie personalresurser, kan uppdragsprincipen i dessa fall inte frångås. Ett sådant avsteg från förbundets principiella inställning vore dessutom helt i strid med huvudbidragsgivarens - dvs landstingets - kulturpolitiska intentioner.

Den fjärde möjligheten återstår därmed oprövad: dvs församlingen söker någon form av bidrag för täckande av kostnaderna. Detta kan ske på olika sätt, genom ämbetets byggnadsvårdsanslag, genom fondmedel eller andra ställiga eller kommunala anslag. Det principiellt viktiga i detta sammanhang är, att dena fråga vare sig angår mig eller hembygdsförbundet: Jag har sett som min uppgift att ansvara för att dokumentationsarbetet kommer till utförande. Om församlingen sedan önskar få kostnaderna här för täckta genom allmänna medel, är det deras ensak: diskussionen i det ärendet skall alltså inte föras med mig utan med anslagsbeviljande myndigheter, förslagsvis med en början hos ämbetet.

Skånes hembygdsförbund översände i december 1981 ärendet till ämbetet med

hemställan att verket tillskriver kyrkorådet. Någon sådan skrivelse har dock ännu inte avgifits (i mars 1982).

I ett försök att generalisera utifrån fallet Hässlunda framgår minst tre frågeställningar: 1) Skall dokumentation av äldre murverk göras i samband med restaurering 2) Vem har i så fall ansvaret för att så sker och 3) Vem skall betala.

Bejakande av den första frågan torde vara självklart för META:s läsare.

Jag är inte själv medeltidsarkeolog eller -historiker och det torde sakna intresse att jag i detta forum försöker räkna upp alla vetenskapliga och kulturhistoriska skäl som talar för att frågan skall besvaras med ja.

Beträffande ansvarsfrågan torde svaret vara långt ifrån lika lätt. I Skåne tar landsantikvarierna alltid initiativet till dokumentationen genom att i remissyttrandena över föreslagna kyrkorestaureringar påpeka att så skall ske med angivande av uppdragsprincipen. I sina tillstånd ansluter sig i normala fall ämbetet härtill. Vanligen - men inte alltid - anger också ämbetet att församlingen bör betala. Jag känner dock inte till hur ämbetet skulle agera, om man inte angav dessa principer i sina remissyttrandena. Ålägger man i så fall länsmuséerna att utföra dokumentationen, och - framför allt - ålägger man liksom i Skåne församlingen att betala?

Den senaste frågan - om betalningsansvaret - är naturligtvis så nära förknippad med den allmänna ansvarsfrågan att diskussionen får ske från båda utgångspunkterna. Den svåra nöten att knäcka är uppdragsprincipen: De antikvariska instanserna har inget lagrum att åberopa i detta fall: vid större kyrkorestaureringar kan man alltså med fornminneslagens hjälp göra uppdragsbaserad utgrävning och dokumentation

av de "fordom övergivna" lämningarna under den senast pålagda golvnivån. Det är en närmast trivial självklarhet att dessa lämningar och det gamla murverket måste tolkas i ett sammanhang. Så snart ambitionsnivån höjer sig över golvlisterna är dock uppdragsprincipen i gungning, även om den - som framgår ovan - är nödvändig om någon dokumentation värd namnet skall komma till stånd. Frågan är alltså vad som händer om fallet Hässlunda mångfaldigas: Vem tar ansvaret för dokumentationen om ingen vill betala? Kan dokumentationsfrågan i dessa fall bli avhängig av läsmuseichefernas personliga intresse

eller finns ett övergripande och formulerat ansvar hos centralmyndigheten? Jag har nöjt mig med att ange en problematik, som har primär betydelse för handläggningsordningen av kyrkoärenden. Svaret på den kräver givetvis medvetande om en bakomliggande vetenskaplig problematik, som dock inte är min sak att formulera. Den antikvariska sidan av saken kommer att ventileras vid en diskussion den 29 mars mellan riksantikvarieämbetets ledning och samtliga landsantikvarier.

Dag Widholm

MAN KAN ALDRIG VARA F Ö R S Ä K E R

Natten till den 11 juli förra året brann stora delar av ett av de mest centrala kvarteren i Tønsberg. Det var flera hus i kvarteret som fick rivas - det var inte möjligt att restaurera något av dem. Bara några månader tidigare, i mitten av januari hade ytterligare ett hus i centrum brunnit och tre månader tidigare ödelades grannhuset fullständigt, också det p g a brand.

Dagen efter branden den 11 juli var massmedia på bettet när det gällde hur dessa tomter - som naturligtvis måste återuppbyggas - skulle undersökas; hur lång tid det skulle ta och vad det skulle kosta.

Det var i det sammanhanget som man första gången kunde läsa om tomtägare som försäkrat sig mot kostnaderna för arkeologiska utgrävningar. För oss arkeologer lät det som ett skämt, men inte desto mindre visade det sig vara fakta. Lite senare kunde man också läsa att det var fritt fram för "försäkringar mot Riksantikvaren", som de kom att kallas i folkmun, också i de andra medeltidsstäderna i Norge (fig 1). Försäkringarna skulle naturligtvis bara gälla om byggnaderna, vid brand drabbades av sådan skadegörelse att de måste rivas.

Resultatet av detta blev en ström av förfrågningar från husägare och försäkringsbolag huruvida just deras hus eller klienters hus låg på mark som innehöll kulturlager, intressanta ur arkeologisk synpunkt.

I de fall där utgravningskontoret för Tønsberg, i sina arkiv, hade upplysningar om kulturlagrens sammansättning och tjocklek för de berörda tomterna - utifrån schaktövervakningar eller närbelägna grävningar - kunde vi ge vägledande svar och delvis också

ge allmänt hållna råd om hur husägaren mest kunde ha nytta av en försäkring av det slag det här var tal om.

Svårigheten med att kunna ge ett tillfredsställande svar utifrån en hypotetisk frågeställning står väl i full dager. För att kunna ge någorlunda vettiga svar var det vissa upplysningar vi måste ha.

Hur stor var den aktuella tomten, hur stora arealer täcktes av byggnader, hur stora och hur djupa var eventuella källare, vilka byggnader hade tidigare stått på tomten, i händelse av brand - hur stor del av tomten skulle vara aktuell för nybyggnation?

Speciellt den sista frågan var svår att få svar på eftersom tomtens ägare inte kunde förutse vilka planer kommunen kan tänkas ha, när det gäller utnyttjandegraden av de centrala tomterna. (Det bör nämnas att Tønsberg är en otroligt liten stad, mindre än 5 km², varför bygningsrådet i staden i hög grad kan bestämma över hur tomterna utnyttjas (fig. 2).)

Totalt sett fick Tønsbergskontoret mota ca 10-12 förfrågningar om tid och kostnad för eventuella grävningar. I några av fallen var det inte helt enkelt att ge klara svar, varför saken togs upp till diskussion i ett möte mellan de övriga utgravningskontoren i Trondheim, Bergen och Oslo. Vid mötet blev det beslutat att inga som helst upplysningar om hur omfattande en utgrävning kunde bli, fick lämnas ut förrän det överordnade departementet, Miljøverndepartementet, uttalat sig. Departementets svar löd att utgravningskontoren skulle behandla förfrågningarna som ett led i servicen till allmänheten, men att tids- och kostnadsberäkningar måste göras med alla de förbehåll som är naturliga att ta,

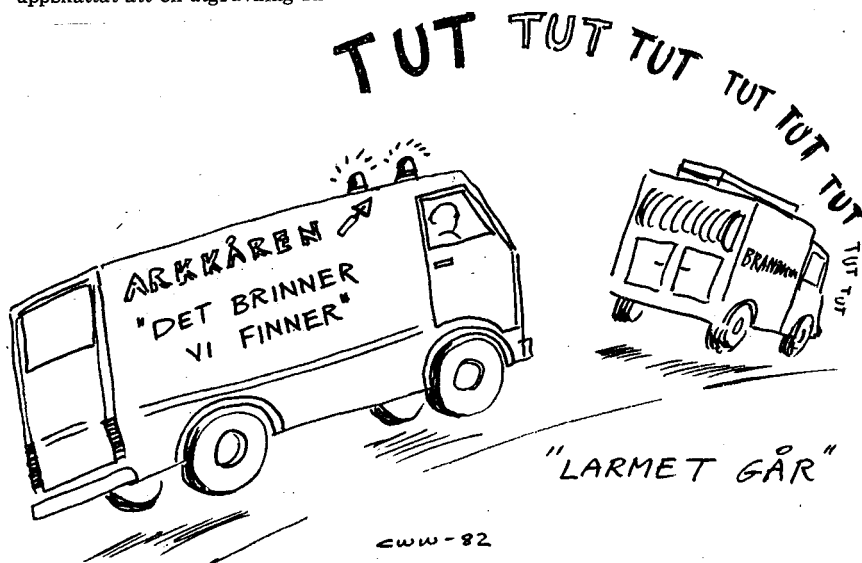
när man inte kan vara helt säker på vad marken kan innehålla. I en rundskrivelse poängteras också att det är först efter provgrävningar som säkra prognoser kan ställas. Det är också rimligt att tänka sig att försäkrings- tagaren år från år förvissas sig om att omkostnaderna för arkeologiska un- dersökningar inte drastiskt har ökat, ex. vis. p g a ändrade regler för löne- och traktamentsersättning.

Även om detta med försäkringar mot arkeologiska extraomkostnader var nå- got nytt för oss, hade sådana blivit tecknade långt tidigare - nämligen just i Tønsberg. Vid en förfrågan hos ett av de största försäkringsbolagen i Norge svarade man att dylika försäkringar var säkert mer än 10 år gamla, alltså lika lång tid som det har bedrivits sys- tematisk arkeologisk verksamhet i Tønsberg. Men det var inte förrän 1981 som en sådan klausul utlöstes till för- mån för försäkringstagaren. "Arkeolog-försäkringen" har tidigare baserats på vad tomtägaren själv har uppskattat att en utgrävning skulle kun-

na kosta. Här har man tydligen sett på arealer och jämfört med vad tidning- arna skrivit om utgrävningar på andra tomter. Några förfrågningar har inte tidigare mottagits hos Tønsbergskon- toret. Försäkringen blev införd som en extra-kalusul i brandförsäkringen, under titel Påbud om fundamentering, dvs åligganden med hänsyn till grund- arbeten, men också med hänsyn till brandsäkerhet, utnyttjandegrad av tom- ten etc.

I och med anstormningen av ivriga hus- ägare - som också de blivit uppmärk- samma på "forskringen mot Riksant- tikvaren" - beslöt försäkringsbolagen att också arkeologi och andra antik- variska påbud skulle omfattas av fun- damenteringsklausulen, och att man skulle se på Riksantikvaren som en naturlig del - som en av många entre- prenörer - av nybyggnationen.

En fråga i det sammanhanget är om inte Riksantikvaren nu måste ta upp kampen mot försäkringsbolagen istället för mot tomtägarna, om det skulle komma till en intressekonflikt.

Risken för detta ville vara stor om lagen som beskyddar fornlämningarna (alltså också kulturlager) mot ödeläggelse, var så svag att det funnes en chans att kunna processa bort en undersökning eller kostnaderna för en sådan. Den norska Lov om Kulturminner från 1978 är inte så svag. Den är i utgångspunkten villkorslös: de hotade fornminnena skall undersökas och exploatören skall betala. Bara i undantagsfall kan exploatören få en fördelningsordning eller slippa kostnaderna för den antikvariska verksamheten.

Detta medför naturligtvis ett stort ansvar för arkeologerna. I praktiken, och speciellt med hänsyn till stadsmiljön duger det inte att ensidigt rida på lagtexten för att få tillfredsställa sina fältarkeologiska lustar genom att okkupera tomter i långa tider. Genom att visa en viss flexibilitet - när vi finner det antikvariskt försvarligt - vinnes respekt hos byggherrar och entreprenörer. Det blir också lättare att vinna gehör för våra åsikter när vi verkligen önskar att få totalundersöka tomter.

Försäkringsbolagens beslut att se på arkeologerna som en naturlig del av ett bygge visar också att de accepterar oss som yrkesexperter och inte ser på oss som romantiska, fanatiska "knappologer".

Med tanke på de diskussioner som en tid stormat kring stadsgrävningarna i Sverige; skulle inte försäkringar kunna vara en del av lösningen? I varje fall när det gäller nybyggnation efter brand. Genom att skärpa praktiseringen av fornminneslaget, göra den villkorslös och genom att öppna möjligheterna till att få försäkra de attraktiva tomterna i medeltidsstädernas kärnor, kanske man slipper dyrbara processer om nödvändigheten av utgrävningar och dess kostnader i fortsättningen.

Till sist några prisantydningar om vad sådana försäkringar kan kosta försäkringstagaren.

För ett bostadshus i trä är den årliga premien ca 1.500,00 kr, för varje 1 miljon i omkostnader för extra påbud om fundamentering.

För affärs- och kontorshus ligger motsvarande kostnad på ca 2.000,00 kr per år.

Jan Lindh

GÅRDEIERE FORSIKRET MOT UTGRAVNINGER

To av de gårdene som isommer ble flammenes bytte under storbrannen i Tønsberg var også forsikret mot ekstrautgifter som følge av påbud om arkeologiske utgravninger. Innehavene får dekket utgifter på inntil 1 million kroner gjennom et særvilkår som Norges Brannkasse har innarbeidet i sin huseierforsikring, opplyser avdelingssjef Karl Ludvig Stange i selskapet til Tønsbergs Blad.

Stange opplyser videre at det var efter et initiativ fra selskapets folk i Tønsberg at Norges Brannkasse har gått ut med dette tilbudet. Først og fremst til gårdeiere i Tønsberg og Trondheim. Men også i Bergen er det aktuelt med en forsikring mot ekstrautgifter i forbindelse med Riksantikvarens påbud.

Klipp från Tønsbergs Blad.

NEI TIL NYBYGG PÅ GAMMEL MUR

Eigil Martinsen har fått avslag på søknad til Tønsberg bygningsråd om tilatelse til å oppføre nybygg efter brannen på eksisterende grunnmur. Bygningsrådet vil se på den totale arealutnyttelse av eiendommene, og peker også på at de gamle murer ikke er fundamentert for de belastninger et nybygg vil kreve.

Klipp fra Tønsbergs Blad.

MEDELTIDSBORGAR I VÄSTSVERIGE. KOMMENTAR TILL KOMMENTAR

Ett varmt tack till vännen Ingolf Ericsson för den vänliga kommentaren i META 1981:3-4 till min artikel om västsvenska medeltidsborgar (META 1981:2). Inför de påbegynta stora borgforskningsprojekten söderut - för närvarandet ett jämförande arkeologiskt/historiskt projekt om borgar och herrgårdar inom det sydvästra Östersjöområdet (presenterat i Kiel Papers '80) - torde det förvisso vara adekvat att kalla våra västsvenska borgstudier för "sertös hobby". Men det är min förhoppning att detta för västsvensk del är begynnelsen till något mera substansrikt. Närmast kommer det här materialet in i den grundligare dokumentationsinventering av medeltida och eftermedeltida lämningar som hör till uppgifterna för den historisk-arkeologiska sektionen vid Älvsborgs Länsmuseum.

Till Ingolf Ericssons kommentar betr. Kongahälla är att säga, att motte-anläggning nog inte är rätta ordet för Sigurd Jorsalfars borg. Men den pas-sagen av min artikel gällde ju ett sammanställande av det västsvenska materialet med anläggningstyperna i Tuulses schema. Och Tuulses definition av borgar av motte-typ är uppenbarligen mycket vidare än den som Hinz och Ericsson tillämpar. De tidigaste formerna av romanska tornborgar i Norden är enligt Tuulse i stor utsträckning motte-anläggningar med ett trätorn som kärnbyggnad (senare övergång till stentorn) - "för det dagliga livet hade man bredvid tornet bostadshus med ekonomibyggnader, allt vanligen omgärdat av vallar, gravar och palissader" (om de normandiska förebilderna, Borgar i Västerlandet, sid. 46), och själva "motten", den för

tornet anlagda konstgjorda kullen, "kan ofta ha väldiga dimensioner" (ibid.).

- Så långt kan en viss överensstämmelse finnas med Snorres återgivning av kung Sigurds kastell - byggt av torv och sten och tydligen med enbart träbyggnader. Och det är den överensstämmelsen jag har kallat för ett "nästan acceptabelt (och tidsmässigt välanpassat) exempel" till Tuulses schema.

Men även med Tuulses användning av begreppet motte-anläggning är nog Kongahälla som exempel bättre tidsmässigt än anläggningmässigt: eftersom den här borgen legat på en kulle med någon förhöjning över omgivningen har ett borgtorn inte med nödvändighet krävt ett förhöjande underlag. På den punkten lär vi knappast heller kunna få något arkeologiskt besked: borgens efterträdare Kastalaklostret är tämligen grundligt utgrävt. Och över huvud taget måste nog de arkeologiska förhoppningarna här sättas lågt. Vad kan en trä- och jordborg med en maximalt 25-årig, kanske bara 10-årig existens för 850 år sedan lämna för spår, när själva borgplatsen senare haft en mer än 300-årig kontinuerlig bebyggelse (Augustinerklostret)? Sannolikt inte mycket mer än spåren av de perifera stora markingreppen för vallgravar/vallar. - Se f. ö. Hans Anderssons nyligen utkomna Kongahälla. Medeltidsstaden 29. 1981, där problemen kring kastellet diskuteras med föredömlig försiktighet.

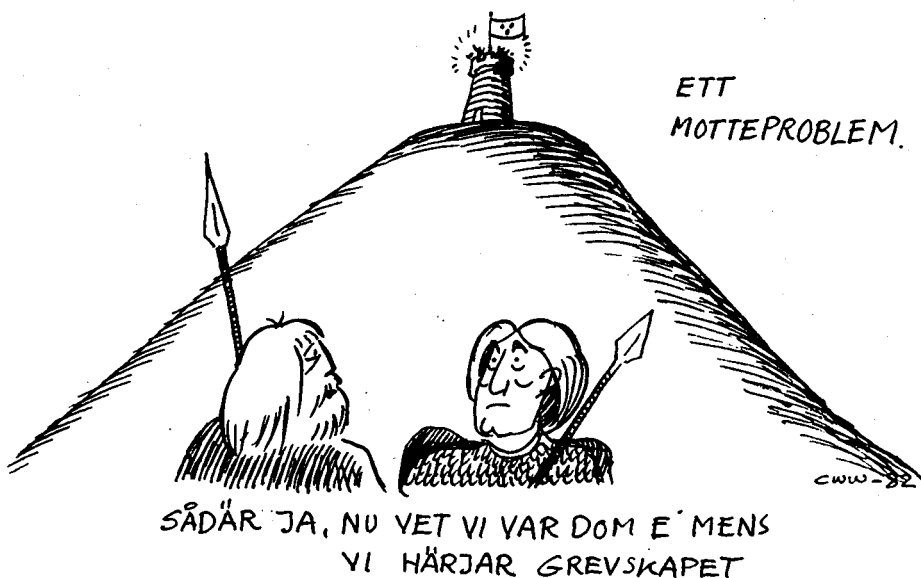
Källmaterialet (Snorre + alltså iakt-tabara vallgravsspår) medges vara i svagaste laget för en bestämning av anläggningstypen, och jag skulle vida hellre - som vid genomgången i gruppen - ha använt Gerhard Fischers mera

diffusa beteckning "jordborg" (om Sarpborg och Kongahälla, i K Lex N M II sp. 135), om det alltså inte gällt försök till koppling med Tuulses schema.

Men det var ju tur att jag tog till ordet "motte-anläggning", som gav Ingolf anledning till denna utmärkta och välkomna redovisning av färska borgforskningsrön. Hinz' arbete Motte und Donjon, 1981 (som ännu inte var tillgänglig när min artikel skrevs) har liksom Ingolf Ericssons uppsatser varit en stimulerande läsning och rekommenderas varmt (se litteraturförteckningen i META 1981:3-4, sid. 65).

Att en bit i den konsthistoriska gruppen (som nu de tidiga motte-anläggningarna) satts i fråga, eventuellt skjutits ned med stramare begreppsdefinitioner och med nya dateringar är givetvis ett steg framåt. Men försöken att pröva modeller från andra discipliner tror jag i och för sig är nyttiga övningar - i vad gäller borgtypsstudier har konsthistorien för övrigt så länge varit ensam, att vi inte kommer förbi dess modeller. Att den arkeologiska verkligheten tycks ge andra bilder är ju enormt spännande.

Rune Ekre

"LER"-BOTTNAR

Av redaktionen har jag blivit ombedd att ge en naturvetares synpunkter på möjligheten att lösa det arkeologiska problemet lerbottnar. Först som sist skall sägas, att några analyser som leder till en direkt lösning av "lerbottnarnas gåta" inte kan anvisas, utan att det blir snarast frågan om ett antal marginella anmärkningar jag har att komma med.

Vad är en lerbotten?

Av de definitioner jag läst är samtliga grundade nästan helt på utseendet av företeelsen. De kan sammanfattas som att "Lerbottnar är grunda (i kustområden belägna) lerklädda gropar av varierande storlek". Detta är en så pass vag definition att den kan täcka de flesta lerplättar och jag tycker det är olyckligt att det inte finns en klarare definition. När man börjar jämföra prover från olika lerbottnar måste man ju vara säker på att proverna kommer från "riktiga lerbottnar" och inte vilka lerplättar som helst.

Vad är lera?

För folk i allmänhet är lera allsköns gäggamoja som är kletig. För den som arbetar med keramik är lera namnet på råvaran, vilken kan bestå av allehanda finkorniga jordarter, eventuellt med inblandning av grövre material och krossprodukter för magring. Den skåniske bonden odlar i lera, dvs den goda jorden, vilken är en moränlera, alltså en direkt avsättning av inlandsisen med hög lerhalt. Många arkeologer använder ordet lera på något av de ovannämnda sätten.

Geologer talar om fraktionen ler, vilken omfattar alla partiklar med kornstorlek under 0.002 mm. En grovlera

är en jordart med några få olika fraktioner (= sorterad) där ler utgör 15-25% räknat på torrsvikt och en finlera är en på samma sätt sorterad jordart som håller över 25% ler. Moränlera innehåller många olika fraktioner (= osorterad) och kan efter lerhalten också indelas i morängrovlera och moränfinlera. I fält brukar man prova lerhalten genom det s.k. utrullningsprovet. Det är viktigt att observera, att olika fraktioner har olika egenskaper när det gäller t ex förmågan att kvarhålla vatten och andra vätskor och såvitt jag förstår även när det gäller att kvarhålla fosfater.

Vad är det för lera i lerbottnarna?

Detta torde vara en viktig fråga. Den har, såvitt jag kunnat finna, nästan aldrig berörts närmare. B. Hulthén har visserligen gjort lermineralogiska analyser (muntl. på seminarium 1981) men det innebär närmast en analys av några av lerans egenskaper, inte av dess fraktionssammansättning. Hon fann i några fall att det var frågan om en högbrännande lera, vilken vid den aktuella tidpunkten troligen ej kunnat brytas i Sverige. I vissa fall tycks det dock varit frågan om helt vanliga svenska jordarter i de undersökta lerbottnarna. Själv vet jag mig ha blivit förevisad lerbottnar där jag klassificerade leran som moränlera.

Detta leder alltså fram till slutsatsen att flera typer av lera förekommit i det som kallas lerbottnar. Beror det på, att kvalitén inte spelade någon roll, eller beror det på, att det finns lerbottnar och lerbottnar? Är somliga lerbottnar lagerplatser för krukmakarlера medan andra har helt annan användning? Hur noga har man definierat företeelsen vid utgrävningen och klarar definitionen att särskilja olika typer?

Fiskben och fosfatvärden

Debatten om fiskbenens vara eller inte vara i lerbottnarna finner jag egentligen ganska onödigt, så länge man inte vet hur bottnarna använts. Antag att de använts så som Stenholm i META 1981:1 föreslagit, men att ett moment innan borttagandet av lyset innefattar även borttagandet av fiskresterna, kanske för att man lättare skulle komma åt lyset, för att lufta det el. dyl. Då är inte fiskbenen lika värdefulla som indikatorer längre.

Kanske var, fortfarande under förutsättning att Stenholms användningsförslag gäller, lerans viktigaste uppgift att "vara våt" och förhindra att de feta oljorna trängde ner däri under nedbrytningsprocessen. I ett sådant fall är det väl inte säkert att höga fosfatvärden alltid blir resultat av verksamheten? Man kanske t o m kan tänka sig att framställningen skett på så sätt att de producerade oljorna fick flyta på vatten i lerbottnen (jfr närheten till havet) och kanske t o m avtappades genom att man höjde vattennivån i gropen.

Med en noggrann kontroll av jordartssammansättningen i lerbottnarna kan man ganska lätt räkna ut om lerbottnen kunnat hålla vatten (eller lyse) någon längre tid. De bedömningar som hitintills har gjorts av jordarterna räcker dock inte till för sådana slutsatser.

Saltning och saltlake

En teori som man nog kan avskriva är den, som för fram lerbottnarna som platsen för saltning eller saltlakebehandling. Havssalt (naturiumklorid), fungerar som dispergeringsmedel för finkorniga jordarter, dvs det löser upp de krafter som håller samman de olika partiklarna. Resultatet av sillsaltning i en lerbotten skulle troligen bli en soppa av sillar och lera, knappast värdig att äta.

Några slutsatser

Jag har tillfrågats om olika naturvetenskapliga analysmetoder, t ex diatoméanalys, pollenanalys, kemiska analyser o. i. kan användas för att ge svar på frågan om lerbottnarnas användning. Varje metod har sin begränsning och

kan ge svar på vissa typer av frågeställningar. Efter vad jag kan se har inte frågeställningar som passar de ovannämnda metoderna hittills presenterats. Skall man formulera några slutsatser och råd av det som f.ö. framförts i detta inlägg, kan det väl bli ungefär följande:

1) Var noga med att kalla endast "riktiga" lerbottnar för lerbottnar, särskilt när ni tar prover för fortsatta analyser.

2) Beskriv jordarterna noggrant. Vanliga fraktionsanalyser (och det är de som är viktiga) kan beställas av kvartärgeologerna om man inte själv kan göra dem.

3) Samarbeta, efter det att punkt 2 ovan genomförts, med lerkeramiska laboratoriet när det gäller att utreda lerornas härkomst. Analysera bara väldefinierade lerbottnar.

4) Fiskbens eller höga fosfatvärdens förekomst är inte några bra argument så länge lerbottnarnas användning i detalj är okänd.

Kanske kan man genom att följa dessa råd komma närmare problemlösningen. Genom fältförsök bör man dessutom kontrollera om lerorna fungerar för det ändamål de tros ha använts till. Min högst personliga (och kanske dåligt underbyggda) tro är, att detta så småningom leder fram till slutsatsen att det finns lerbottnar av flera typer och användningar.

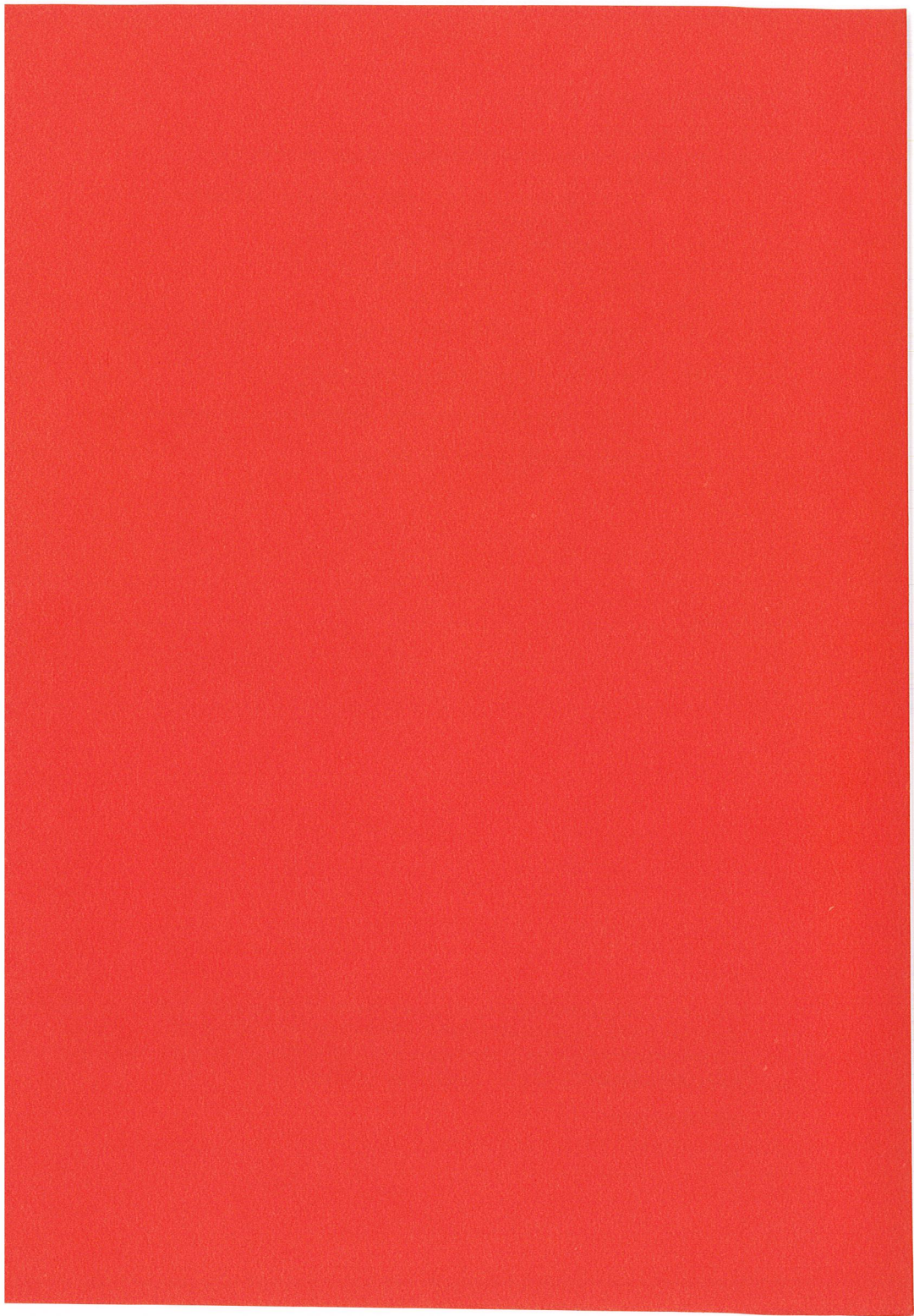
Ronnie Liljegren
Kvartärbiol. lab.
Tornavägen 13
223 63 LUND

REFERAT FRA MEDELTIDSARKEOLOGISKA FÖRENINGENS ÅRSMÖTE HOLDT PÅ KULTUREN 24 FEBRUAR 1982

- §1. Mötet ble åpnet 13. 20.
- §2. Til skeretär ble valgt Axel Christophersen.
- §3. Til justeringsmann ble valgt Marit Anglert.
- §4. Virksomhetsberetelse/revisjonsberetelse: se bilag 1.
- §5. Styrelsen ble bevilget ansvarsfrihet for virksomheten 1981 (bilag 2).
- §6. Til nye styremedlemmer ble valgt Marit Anglert, Ingmar Billberg, Anders Lindahl, Anders Ödman. Fra den gamle styrelsen ble Anders Andréén gjenvalgt. Fra den gamle styrelsen hadde Lars Redin, Claes Wahlöö, Axel Christophersen og Anders Wihlborg frabedt seg gjenvalg.
- §7. Den sittende valberedningen, Barbro Sundnér og Kristina Jennbert-Spång ble gjenvalgt.
- §8. Den sittende revisoren Lars Ersgård ble gjenvalgt.
- §9. Mötet ble avsluttet 13. 35.

Justeres
Marit Anglert

Ved protokollen
Axel Christophersen

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- 1 Redaktionellt
- 2 Priorities in Swedish Medieval Archaeology (Peter Sawyer)
- 5 Litteratur:
  - 5 Om Nya tidens arkeologi - eller möjligheter i Christianias bygrunn (Lars Redin)
  - 14 Den historiska totaliteten (Anders Andrén)
  - 18 Håndværket i forandring? (Jens Wienberg)
  - 23 S:t Stefan i Lund (Hampus Cinthio)
- 25 Debatt:
  - 25 Middelalderens kulturlandskap - et skrivebordsprodukt? (Axel Christophersen)
  - 30 Ska kyrkor dokumenteras? (Dag Widholm)
  - 33 Man kan aldrig vara för säker (Jan Lindh)
  - 36 Medeltidsborgar i Västsverige. Kommentar till kommentar (Rune Ekre)
  - 38 "Ler"-bottnar (Ronnie Liljegren)

Meta ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen. Medlemskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1982 kr 40:-) insätts på postgironummer 45 32 11-5. Manusbidrag till tidskriften insändes till Medeltidsarkeologiska föreningen. LUHM, Krafts torg 1, 223 50 Lund.

ISSN 0348-7903